

LIEB FERENC, AZ „EDELÉNYI FESTŐ”

Az edelényi és a monoki kastélyok rokokó falképeinek mesterét két, különben ismeretlen festő szerződése nyomán próbálja meghatározni – csaknem negyven éve immár – a művészettörténeti szakirodalom.[1] Egy következő levéltári adat, az 1769-ben Edelénybe szerződött Franciscus Lieb név szerinti említése 1788-ban Leleszen, az edelényi festő stílusa alapján már korábban e körbe bevont, 1787-ből datált késői (utolsó?) művének helyszínén eldönteni látszik a kételéses dilemmát.[2] Most már több írott forrás, s a stílusosan összefüggő falképek és olajfestmények sora kirajzolja egy egyéniségében megragadható, különös, vidéki mester – megelőlegezhető: vándorfestő – útvonalt, pályájának főbb állomásait.

Az impozáns edelényi kastély építésének és díszítésének története a források rendkívüli gazdagsága ellenére – vagy éppen azért – még nem teljesen feldolgozott, de megér egy monográfiát. A Miskolcon, Bécsben és a Magyar Országos Levéltárban őrzött rajzok, listák, leltárak adatainak összevetése egymással és a helyszíni feltárások eredményeivel nemcsak építész- és művészettörténeti tanulságokkal kecsegtet, de bőven szól a 18. századi életmódról, tárgykultúráról, kastélyhasználatról, és egyszer talán az építész nevét is felszínre hozza. A Boldva folyó mesterséges szigetére emelt, cour d'honneur-ös, kétsaroktornyos, hatalmas kertje felé U alaprajzú, egyemeletes palotát L'Huillier Ferenc János báró, a császári hadsereg Lotharingiából származó tábornoka, az egri vár parancsnoka építtette II. Rákóczi Ferentől 1700-ban zálogbirtokba vett, 1727. október 17-én királyi adományként megkapott birtokán, mintegy két év leforgása alatt. Halálakor, 1728. július 11-én az építkezés lényegében már befejeződött – erről végrendelete tanúskodik, majd számos későbbi „inquisitio” –; özvegye, Santa Croce Magdolna a belső berendezés és a külső díszítő munkák végeztével tetethette a homlokzatra az építetők nevét megörökítő emléktáblát 1730-ban. A kastély tervezőjét stíluskritikai úton Giovanni Battista Carlone, egri püspöki építész személyében határozta meg Voit Pál.[3]

A kastélyt a tábornok lánya, L'Huillier Mária Terézia bárónő, Forgách Ferenc gróf felesége örökölte, majd az ő idősebbik leányuk, Forgách Ludmilla, férjzett Dessewffy Ferencné (akit Mária Terézia királyné 1756-ban fiúsított). Dessewffy gróf mint alezredes 1757. november 22-én, 29 évesen elesett a porosz örökösödési háborúban; fiatal özvegye rövidesen férjhez ment a család zólyomi ágából származó, „ifjabbik” gróf Eszterházy Istvánhoz, aki 1761-től maga igazgatta a birtokot. 1762-ben L'Huillier bárónő hagyatékán osztozkodnak, 1764. június 5-én meghal az „öreg gróf”, Forgách Ferenc is.[4] Ezekkel az eseményekkel kapcsolatos az a Joó Tibor által felfedezett, 1763–1764-es felmérési rajzszorozat és műszaki jellegű „aestimatio”, amely tájékoztat a kastély akkori állapotáról, a beépített anyagok értékéről, a kü-

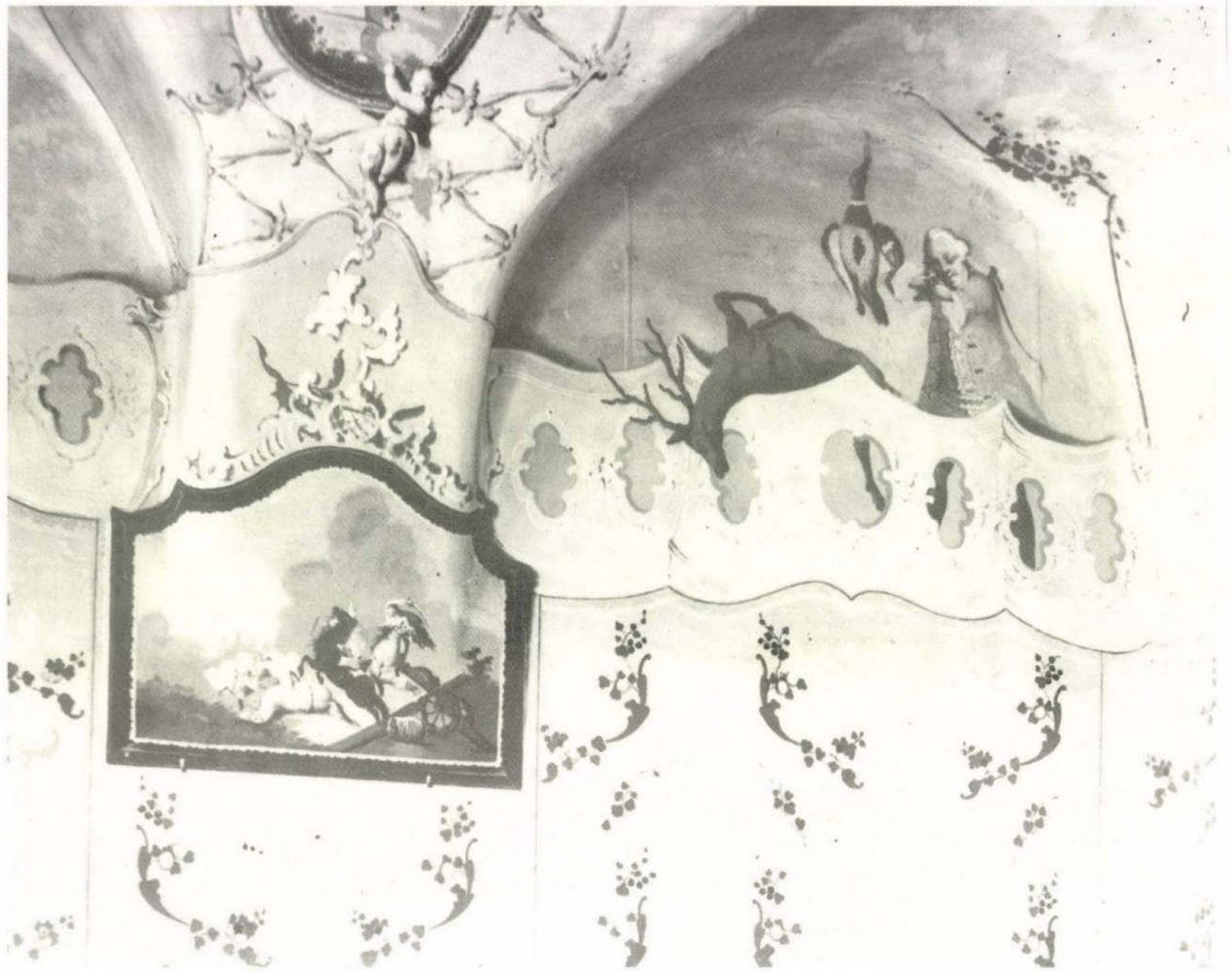
lönböző „Tractusok” helyiségeinek rendeltetéséről. A kétféle felmérés ugyanakkor bizonyos eltéréseket is mutat; Haris Andrea és Lővei Pál legújabb helyszíni kutatásai szerint a Franz Anton Dvorzacky által szignált rajzokon látható épületbővítések nem valósultak meg. Így ez a dokumentum inkább „jövő idejűnek”, a fiatal grófi pár tevezetésének tekinthető, ezért viszont talán mérvadónak a következő évtizedek terembeosztásához. Kifestésről ekkor még nincs szó, a három reprezentatív helyiség, a középrészt elfoglaló, nagy „nyári ebédlő palota”, a lépcsőház emeleti előtere, valamint a kápolna stukkóval díszített. Közülük ma már csak a díszterem őrzi az építéssel egykorú „cziradait”. [5]

Eszterházy István 1787-ig, felesége 1795-ig élt, Forgách Ludmilla egyetlen fia, az ifjabb Dessewffy Ferenc utód nélkül halt meg 1820-ban Edelényben. A kastély és az uradalom ekkor a kincstárra szállt, majd megvette a Szász–Coburg–Gothai hercegi család. 1861-től működött járásbíróház az épületben, egy ideig bányatársaság bérelte azt, az 1920-as évektől pedig az Igazságügyminisztérium tulajdona; a II. világháború után részben lakások, részben járási közhivatalok céljaira használták. 1910-ben és 1928-ban esett át nagyobb átépítéseken, majd 1970-ben külső műemléki helyreállításon. 1986-os kiürítését követően feltáró és állagmegóvó munkákat végzett a kastélyban az Országos Műemlékvédelmi Hivatal. Napjainkban a nemzeti kastélyprogram keretében tervezik teljes felújítását, újrahasznosítását.

Az edelényi kastély hét helyiségében fennmaradt fal-festményeket kezdettől az 1760-as évekre datálta a szakirodalom. Garas Klára társította mesteréhez a monoki Andrassy-kastély falképeit és a tóketerebesi pálos templom gótikus boltozatának rokokó kifestését, Anna Petrová-Pleskotová pedig a leleszi premontrai templom sekrestyéjének mennyezetképét. Voit Pál 1965-ben adott hírt először Woronieski János és Lieb Ferenc festők edelényi szerződéseiről 1765-ből és 1769-ből, melyeket leginkább kifejtetten Heves megye műemléki topográfiájának első kötetében tett közzé. Az északkelet-magyarországi világi falképek elemzési kísérlete 1978-ban egy újabb festőnevet vetett fel, Nics Istvánét, valamint a dekoráció rokonságát a taktabáji református templom ornamentális kifestésével.[6]

Egy műhely tagjai nem szerződhetnek négy év különbséggel, így a két festő mindenképp egymást követően dolgozott Edelényben. A fal- és mennyezetképek figurális része egy kézre vall, de a változatos, festett dekoráció valamennyi előforduló típusa visszatér a későbbiekben – kivétel a nyugati szárny egyetlen kifestett, tisztán ornamentális díszű szobája. Lieb Ferenc 1788-ban a leleszi premontraiak egyik ingatlanát bérlte, s a felosztási akták közé csatolják a bérleti szerződés meghosszabbítását újabb két évre. Őt kell tekintenünk tehát a fennmaradt edelényi

1. Lieb Ferenc: Csatakép és vadász. Az edelényi kastély falképének részlete, 1769–1770. Archív felvétel

falképek vezető mesterének, ahogyan erre a szerződések szövege (és ténye) is tartalmaz már utalásokat. Az egri Woronieski Eszterházy gróffal szerződik: öt szoba falfestését vállalja a kívánt színekkel, egyenként 15 rajnai forintért. Az iglói Lieb mindazokat a szobákat kifesti boltozattal együtt (az egyiket ajtóstól), alkalmas színekkel, amelyeket számára a grófnő kijelöl – honoráriumá helyiségenként 30 forint. Külön pontban ígéri, hogy semmilyen más munkát nem vállal el ezalatt, viszont két hét szüreti szabadságot kap, mivel van egy kis szőleje. Latin nyelvű szerződése két példányban is fennmaradt, gyakorlatilag ennek mellélete Woronieskié; a tisztázat külzetén saját kezű, német nyelvű záradékban erősíti meg azt. Teljes aláírása – „Franciscus Lieb bürgerlicher Maler Igló” – eddig egyetlen közlésben sem szerepelt, ami főleg az erősen érdekelt szlovákiai kutatással szemben illetlenség.[7] A nem túl ritka családnév előfordul Igló régi monográfiájában; Franciscus Lieb festő házvételének, -eladásának és gyermekei keresztelésének adatait pedig a városi levéltárban találta meg Galavics Géza.[8]

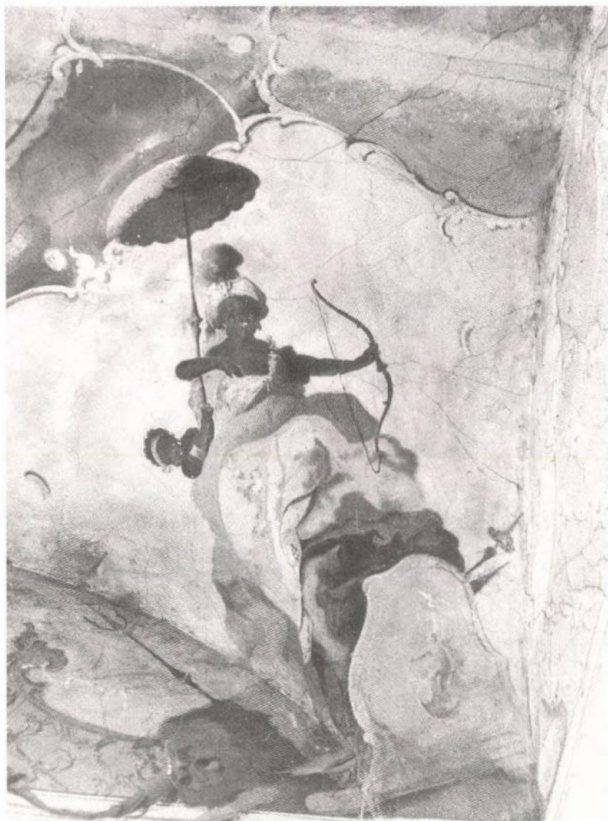
Mit végzett Woronieski az edelényi kastélyban? A jelenetes fal- és mennyezetképeket kísérő, nagyjából 1986-ban feltárt díszítő falfestés azokkal egyidős, helyenként valamivel későbbi is a figurális részeknél; a nyugati szárny egy szobájának füzéres, rácsos, madaras

kifestését pedig az 1800 utáni évekre datálja a restaurátori vizsgálat. Nyomokban fennmaradt azonban több helyiségben egy előző, virágmintás festésréteg, amelyet a figurafestő (Lieb és műhelye) mindenütt levert, újravalkolt. Seres László megfigyelését [9] értelmezve arra gondolhatunk, hogy Woronieski 1765-ös díszítőfestése áldozatul esett a következő brigád munkájának, de talán nem csupán presztízs-okokból: feltehetően nem is teljesítette maradéktalanul vállalását – innen a következő szerződés óvatossága –, s lehet, hogy az eredmény technikailag sem volt megfelelő (lehullott). A megmaradt kifestés is száraz eljárással készült, tehát secco, amely a késő barokk falképeknek a 18. század végén egyre inkább használatos, szapora, de a freskónál sérülékenyebb technikája. Mindkét festő egymaga szerződött, és késő ősszel: segédekre mégis szükségük lehetett, az időjárás viszont nemigen befolyásolhatta a munkát, amely a hat figurális díszű szoba esetében hónapokat vehetett igénybe.

A reprezentatív lépcsőházi előtér felől indítva a bejárást, az első teremben – amely afféle fogadószoba lehetett – lilás mezőkre osztott, ornamentális mennyezeti kifestés alatt, a fali ívmezők látszat-erkélyei mögött az uraságok kedvteléseinek idilli jelenetei láthatók: a főfalon a hinta, ettől jobbra vadászat, kétoldalt udvarlás, a bejárat ajtó fölött egy pecsétes levelet kézbesítő gyer-

mek, az ablakok falán romosan hattyúk által vont hintó. Két embléma-szerű utalás a mennyezeten (puttó létrával, ill. obeliszket ábrázoló medallionnal), továbbá a négy falon egy-egy kartusba foglalt lovas csatajelenet férfiúi „programadóra” vall. A falakon padlóig rózsamintás, indás, cirádás falfestés és egy lábazati zóna látható – az archív fotókon és az 1986-os feltárás óta ismét. Ennek a szobának a kert felé néző, déli fekvésű párja – „második vendégszoba” – a négy évszak és a négy elem allegóriáival díszített: a mennyezeti égbolt virággirlandja körül puttók repkednek szélforgóval, vizeskorsóval, gyümölcskosárral, bombával, alattuk az évszakokat jelképező egy-egy csoportozat – faültetés, aratás, szüret, és nyomokban tűz mellett kuporgó alakok – szerszámokkal, tájban. A feltételezett dél-német metszetelőképek mellett Maulbertsch tállyai Szent Vencel-oltárképe is hatással volt itt a festőre.[10] Az évszak-csoportok lábánál hármastartókba foglalt feliratok hirdetik a hónapok neveit, s alattuk a falakon a szezonális mezőgazdasági munkák kisfigurás megörökítése látható a kalendáriumgrafikák módjára: szántás, birkanyírás, aratás, halászat, szüret, betakarítás, disznóölés, perzselés; az ajtó- és ablakbélletekben pedig nyújtott keretelésű vadászjelenetek lóval, kutyával. A sarkokban megfestett lugasszerű, rácsos virágminta és a lábazati kartusok foglalják egybe a képeket. A következő szoba kifestése szerény – „Leány Asszonyok szobája”, „Szabók szobája”? Az első teremhez hasonlóan felosztott, arany vonalkázással díszített, rózsaszín és sárgás mennyezeti mezők találkozásánál, imitált stukkókeretelésben Amor-gyermek kapaszkodik össze szárnyas-tógás-sarusparókás, felnőtt társával, Hermésszel (?). A falakon pateronnal készült, ismétlődő virágminta.[11]

3. Lieb Ferenc: Afrika. Az edleyni kastély falképének részlete, 1769–1770

2. Lieb Ferenc: A nyár. Az edleyni kastély falképének részlete, 1769–1770. Archív felvétel

A következő helyiség ikonográfiája összetettebb: a mennyezeti felhős égbolton villámokat szóró, sason lovagló Jupiter adoráló nőalakkal és angyalokkal, az ívmezőkben „korabeli” jelenetek, trónoló főúri pár cigányzenésszel, pipázó férfi könyöklő büsztje; szemközt a kézcsók, mellette zászlót tartó gyermek és egy galambokat simogató nő félalakja, majd virágos váza, ülő fiúcska papagájjal. A virágornamentikával díszes falakon egy-egy medallionba foglalt, apró mitológiai kép: a sziklához láncolt Androméda, vele szemben a víztükrörben magát nézegető Narcisszus. Az ajtó- és ablakbélletekben emlékmű felirattal: felcsapó láng (NOSCITUR AUDITU ET VISU), fa, alatta sorompó (MUTUIS), templom kis figurával (MINUIT DISTANTIA FORMAM), kardra tekert babér (PRO MERITIS), lant fölött kéz (RECREAT CONCORDIA DISCORDS), kéz és emlékmű-oszlop (PRAE CUNCTIS APTISSIMA) – a jezsuita Antonio Vanossi Nagyszombatban megjelent *Idea Sapientis* című könyvének metszetei nyomán.[12] Bár 1763-ban a nyugati „Rundellát” lakja, később talán ezt a termet is saját reprezentációja számára alakította ki Eszterházy István. Ajtaja a „Mlgos Grófné Asszony eő Nagysága Oratórium mellett lévő szobájába” nyílik, amelynek fala megőrizte rózsás kifestését, mennyezetén pedig barokk apoteózis látható: a harsonázó Fama és a páncélos-pajzsos Pallas társaságában a kebelén sugaras napkorongot viselő Erény megkoronázza a könyvvel, bőségszaruval ábrázolt uralkodói Bölcsesség nőalakját. Az ívmezőkben egy-egy kartusba foglalt, mitológiai jelenet Püramosz és Thizsbé történetéből, pompás virágvázák, az ablakok közötti falon pedig egy felfestett, koronás baldachin, vörös

4. Lieb Ferenc: Főútri pár, a levegő és a tűz allegóriája. A monoki Andrásffy-kastély falképének részlete, 1770–1771

5. Lieb Ferenc: A Feltámadás. A monoki Andrásy-kastély kápolnájának mennyezetképe, 1770

függönnyel, puttóval (talán az ágy helye?). Ebből a szobából ajtó nyílt, s nyílik ma is „Mlgos Grófné Öltöző Szobájába” – szinte romos a sok átalakítástól –, ahol a négy világrész allegóriái láthatók a mennyezet sarkaiban, középen festett lanterna-nyílás, alattuk íves-tükrös lila falmezők, illetve a lunettákban fáklya és hattyú, az ablakbélletekben pedig egy-egy medalion, bennük grisaille arc.

A hat szoba teljességében feltárt kifestése a tudálékos részletek ellenére sem vall tudatos programról, bár minden helyiség számára gondosan megválaszthatták a – ma már csak feltételezett – eredeti rendeltetéshez illő témákat. Elaprózódnak itt a barokk allegóriák, és önálló életre kelnek a kísérő részletek; a fali látszaterkélyek és párkányok pedig térillúzió helyett csupán keretelik a

háznépet felidézni hivatott figurákat. A divatos öltözékű szereplők egyénítése inkább a festői modort, mint az ábrázoltakat jellemzi: gömbölyded, kissé oldalra forduló arc sötét kontúrral, kékes modellálással, félig lehúnyt, domború szemhéjak, csukott száju félmosoly, gödrös áll, modoros kéztartás, gyakran szétterpesztett ujjak, színpompás drapériák alkotják a fiatalabb nők és férfiak, gyermekek sémáját, melyhez a profilból ábrázolt figurák fitos orrú, bizonytalanabb beállítású, valamint a „vattaszakállú” öreg (vagy a későbbiekben szent) típusa társul. A festett mennyezeti dekoráció kék eget vagy stukkó kartusokat, füzéres gipszhúzást imitál, a falakon (az öltözőkamra kivételével) virágos tapétaminta, eltérő színű, önmagában is díszített lábazati zónával és gondosan megkomponált ajtó- és ablakbélletekkel. Ha lenyű-

6. Lieb Ferenc: Nepomuki Szent János. Oltárkép a monoki Andrassy-kastély kápolnájában, 1770

göző ereje nem is, a kastély életének pompáját, a szándékolt idillt visszatükröző, mintegy megduplázó, ezzel mégiscsak reprezentáló hatása lehetett ennek a látszatvilágnak, amely több falképegyüttesről is ismert Északkelet-Magyarországon.

Közülük a monoki Andrassy-kastély díszterme az, amely az edelényi szobák kifestésének mintegy sűrített összefoglalóját, és vitathatatlanul Lieb Ferenc művét őrzi. Edelénnyel szemben Monokon szinte teljesen hiányoznak az írott dokumentumok; az Andrassy család levéltárának nagymérvű pusztulása miatt a műemléki irodalom is csak a helytörténetre támaszkodik.[13] Eszerint az ún. „nagykastély” 1760 körül épült, a 19. században azután nagymértékben átalakították. 1926-ban már száz éve lakatlannak mondják; ezt megelőzően, 1902-ben akkori ura, gróf Andrassy Dénes a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta a kastélykápolna 16. század végi, firenzei házioltárát, 1908-ban pedig magát a kastélyt ajándékozta a gyermekvédő ligának. Az épületben 1914 óta általános iskola működik. A kifestés ante quemje a kápolna falképének kronosztikonjába (GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM DEUS ET EXALTASTI NOMEN EIUS SOLIUS. Psal. 8 et 148) foglalt 1770-es év, melyet 1771-ben követett Szent Orbán teljes ereklyéjének elhelyezése a Szent Kereszt-oltáron.[14] Két helyiség kifestéséről tudunk, ami nem zárja ki, hogy a lépcsőház vagy a sala terrena (ha volt ilyen) is freskó-seccódíszes

lehetett. A megrendelő (1780-tól gróf) Andrassy István, borsodi főispán, a család monoki, vagyis ifjabb ágából. Fél évig volt nála házitanító a luxemburgi jezsuita François Xavier de Feller, de beszámolója 1767–1768-ból szűkszavú – főként a tokaji bortermelés érdeklő, ami a Szent Orbán-ereklye meghozatalát is motiválta – és a falképeknél korábbi, ahogyan Eszterházy Károly egri püspöknek a főispáni beiktatással kapcsolatos levelezése is csak a kastély kényelmét említi majd 1779-ben.[15]

A középrizaliban elhelyezkedő, legömbölyített sarkú téglány alaprajzú, dupla belmagasságú, erkélyes díszteremnek az államosított magyar barokk kastélyokra jellemző hasznosítása – tornateremként – helyrehozhatatlan sérüléseket okozott a falképeken. A nagy kiterjedésű hiányok ellenére azonban, mivel itt elmaradt az átfestéssel járó „renovatio”, a megmaradt részek intaktak, s festőjükre jellemzőnek mondhatók. A helyiség funkciója, épület-ikonológiai jelentősége új hierarchiába rendezte az Edelényben egymás utáni szobákban megjelenő képeket. A mennyezet közepén égre nyíló, kör alakú festett ballusztrád talán Erény-apoteózist involvál; az előtte mennybe emelkedő, kecses nőalakot virágfüzérrel fogadja a korlát mögött egy másik. A széles sávokkal vörös és „aranyos”, ál-stukkókeretelésű és rácsozott mezőkre osztott teknőboltozat hajlatában, a négy sarokban a négy világrész megszemélyesítői állnak a körbefutó látszatkorlát előtt, egy-egy festett oszlop által tartott, perspektivikus párkány-talapzaton. Az ablakok fölött beázás tette tönkre Amerika és Ázsia jelképes figuráit; csak a teve és a ló megmaradt részlete enged következtetni az – edelényitől eltérő – ábrázolás típusára. Afrika előkelő néger nőalak, feje fölé szolgáló gyermek tart napernyőt, lábánál karddal átdöfött turbán, csúcsos középuj pájzs és egy elefánt hivatott felidézni a fekete kontinensről tudottakat. Európa királynői jelenség, s ahogyan Edelényben, a kezében láncon tartott madár, a mögötte látható vitorlás hajó, s a lába előtt megfestett bálák utalnak – szemben a jezsuita indíttatású, misszionárius hangsúlyú, egyházi világrész-sorozatokkal – az előkép „merkantil” jellegű világhódító-felfogására. Az erkélykorlát mögött itt is a kastély élete látszik megelevenedni: rokokó dáma pocakos gavallérjával, kottából fuvolázó, magában poharazó, könnyökölve pipázó férfi. Az Andrassy-címer, valamint egy pásztorbotot és püspöksüveget hordozó puttó képe szerepel még a mennyezeten – a megrendelő fivérére, Andrassy Antal rozsnói püspökre utalva –, míg a zöld márványutánzatú, színes tükrökkel tagolt falak közepén szemmagasságban, egy-egy nagy rocaille-keretelés tetejére állítva a négy elem jelképei, ezúttal puttó buborékkal, bombával, apró bányász és szökőkút alatt hancúrozó gyermek.[16]

A kastélykápolnában szinte zavartalan az összkép. A kupolaboltozattal fedett, arányos kis teret a szentélyt elválasztó hevederív és az oratórium tagolja, s a színpompás kifestéssel harmonizál a kitűnő, fehér stukkószobros, rokokó márvány oltár és a szószék stílusa. A fehér rocaille-keretelésekkel színes mezőkre osztott, virág- és gyümölcsfüzérékkel, aranyozással díszített falfestés mindent beborít a padlóig, az ornamentika a karzaton a legdúsabb. A szentély és az oratórium figurális mennyezetképét a felhős égbolt angyalai kapcsolják egybe. Az oltár fölött Krisztus feltámadásának diadalmas jelenete látható széles panorámájú tájban, középpontban a nyitott sírt őrző, hatalmas angyallal. Jobbról a felriadt katonák és fegyverek mozgalmas csoportja, balra egy földön fekvő centurio és egy megtépázott, nagy fa; a háttérből a három Mária apró alakja közeleg. A meleg okker

ónusú, sajátos perspektívájú, narratív kompozíció a déli-
 rémet szakrális rokokó legjelentősebb freskóival rokon, s
 ártan mérhető Johann Baptist Zimmermann művéhez
 /Nies zárandoktemplomában. A csegelyekben a négy
 evangélista ülő figurája, amorf látszatbaldachinok alatt, az
 oratórium falán pedig a három teológiai erény (erősen
 sérült) nőalakja lebeg szétterülő, színes drapériákkal,
 szokásos attribútumaikkal; mellettük torony, a kőtáblák
 és a földgolyóra tekeredő kígyó.

A monoki kastélykáporna falán keret nélkül, talán
 másodlagosan elhelyezett, nagyméretű Nepomuki Szent
 János-kép az edelényi falképektől kezdve következetes –
 nőies – figurafelfogást mutatja, annak modorosságával
 együtt. A sötét háttérből kiemelkedő, felhőn térdeplő
 szent alakja viszonylag kis méretével szinte háttérbe
 szorul az őt körülvevő angyalokhoz képest; az elől tér-
 deplő repoussoir kezében a feszületet tartja, s a képből
 kitekint. Ez az olajfestmény, bár nem tudjuk pontosan
 hogyan, de az eredeti berendezés része, s a falképek
 mesterének a műve. Segítségével Lieb Ferenc további
 olajképei határozhatók meg, kijelölve munkásságának
 még néhány állomását.

Az abasári római katolikus plébániatemplom falán,
 egy-egy 1796-ban felállított mellékoltár fölött, klasszici-
 záló (copf) keretben kisebb méretű Patrona Hungariae-
 és Mária neveltetése-kép lóg, melyeket az 1810-es
 Canonica Visitatio említ először. Közlebbi adatok híján
 pusztán a típusok és festésmód stílusértékű hasonlósága,
 az üde színezés, a falképeken megismert világi figurák,
 angyalfejek, puttók, bőven leomló drapériák új szerep-

körben történő ismétlődése alapján merül fel Lieb szer-
 zősege, amelyet a virágcsokros váza, az angyal ölében
 tartott rózsák és a függönyrojt, s a feliratozás motívuma
 is erősít. Kulcsfontosságú lehetne a Madonna-képen
 ábrázolt donátor, nagybajuszú, tésztás arcú magyar
 nemes, akit a képek eddigi egyetlen közlése – okkal – az
 Abasáron birtokos, s a templomnak bőven adományozó
 Haller Sámuelnek gondol. Ezt a meghatározást a Haller-
 nemzetségekönyv akvarellje nem látszik megerősíteni, az
 Orczy-rokonságban történő keresgélés pedig túlságosan
 szerteágazó lenne. A férfi kezében tartott papírlap szö-
 vege (ET TU INVOCA DOMINUM, ET LOQUERE REGI
 PRO NOBIS. ESTH: C[aput] 15 V[ers] 3) is legfeljebb
 évszámot sugall, ami a kronosztikon szerint 1769. (Haller
 Sámuel Gyöngyösön legtöbbet foglalkoztatott festői egyé-
 ként Vidi Ferenc és Beller Jakab voltak.) [17] Még keve-
 sebb támponttal rendelkezünk a Magyar Nemzeti Galé-
 ria egy 1984-es szerzeményű, apró Szent Anna-képéhez,
 amelyben Anna Petrová-Pleskotová látta meg először a
 „terebesi mester” művét.[18] Az akvarell-finomságú,
 szinte egymásba folyó formákból építkező, kék-zöld har-
 móniájú vázlaton Joachim kezében tartja a kisasszonynak
 öltöztetett, csecsemő-méretű, bájos Máriát (hajában rózsza),
 akiért anyja, a függönnyel lezárt előtérben ülő matróna
 Szent Anna kitárt két kezével nyúl. A jelenet valóban a
 tőketerebesi szentély Mária-ciklusát előlegezi, jöllehet
 egyik darabjának sem pontos megfelelője.

Most már az is bizonyos, hogy „Miskolcon is dolgo-
 zott az edelényi kastély freskőfestője”, ahogyan azt még
 1958-ban hírül adta Szendrey Zoltán saját forráskutatásai

7. Lieb Ferenc: Patrona Hungariae, 1769.
 Abasár, rk. plébániatemplom

8. Lieb Ferenc: Mária neveltetése, 1769.
 Abasár, rk. plébániatemplom

9. Lieb Ferenc: Szent Anna és Joachim a kis Máriával, 1770-es évek. Magyar Nemzeti Galéria

alapján.[19] Lieb Ferenc képművészét ugyanis már korábban kijegyezték a városi levéltárból („1778. febr. 14-én említve”), igaz, Munkácsy „piktor-ösét (?)” sejdítve mögötte.[20] Szabó Erzsébet alapos és megbízható feldolgozása a miskolci minorita templom és rendház építés- és díszítéstörténetéről a festővel kapcsolatos összes házi bejegyzést értelmezi és dokumentálja. Eszerint 1772. október 9-én szerződik Knaisz Mihály házfőnök „cum pictore Edelényiensi” az új refektórium boltozatának kifestésére és egy nagy Utolsó vacsora-képre 100 rajnai forintért. November 14-én eltávozik a festő, két év múlva, 1774 őszén viszont az ebédlőben befejezett munkákért fizetnek neki. Ekkor már diósgyőrinek nevezi őt a minorita napló – 1776. augusztus 8-án ismét megérkezik, és folytatja Boldog Bonaventura képének festését.[21]

Az 1729-től 1743-ig Giovanni Battista Carlone tervei szerint épített miskolci minorita templom és a melléje emelt, 1772-re befejezett rendház első berendezéséből szoboros oltárok, faragott padok és egyéb asztalosmunkák maradtak ránk Singer Mihály egri szobrásztól, Stöcherle Józseftől és más rendi fafaragóktól; Izbígyi Veres István kassai festő 1733–1736 között készült főoltárképét 1819-ben Balkay Pál művére cserélték. A Lieb-féle munkák mind elvesztek: a refektórium mennyezetét már 1828-ban újrafestették, utóbb lemeszelték (secctó találni legalul szinte képtelenség), s napjainkra a nagyméretű Utolsó vacsora-olajkép is – melyet Szabó Erzsébet még autopszia alapján írt le érzékletesen – tönkrement, kidob-

ták.[22] Egy egészen vékony szál mégis visszacsatolja Lieb festészetét a diósgyőri pálosokhoz, ahol úgy tűnik, évekig lakott és működött: a feloszlítás után Körömrre kerül felszerelés része az a kisméretű, különös tárgy, betlehem csillag, amelynek közepén, tondóba foglalt olajképen a Királyok imádása jelenik meg az „edelényi festő” teljes eddigi megismert eszköztárával.[23] Mulatságos módon a kastélyok világrész-figuráival rokonítható a teve, a ló s a turbános szerencsen egzotikum; természetszerűbben emlekeztetnek a monoki evangélista-alakokra a szakállas öregek, s az eddig csak feltételezett Lieb-képek Máriáira, áttételesen mégis a kastélyok bájos grófné-típusaira a fiatal Madonna. Ez a csekély hírmondó mintha már Lieb pálos kapcsolatait is jelezné: a közeli Sajólad kolostorának fennmaradt festményei közül egy Remete Szent Pál-mellékkoltárképet tulajdoníthatunk neki.

A sajóladai pálos rendi templom monumentális, kéttornyú barokk épülete szintén Giovanni Battista Carlone műve, alapkövét 1720-ban tették le; külső-belső díszítése a háztörténet szerint még az 1770-es években is folyik. 1745-ben Joannes Reich, lőcsei piktor végez színézsi, aranyozási munkákat; 1766-ban Fájdalmas Mária-kápolnát emelnek a konvent mellé. 1769-ben a torony két oldalára elhelyezik Remete Szent Pál és Csepelényi György pálos rendi mártír kőszobrát;[24] 1773 szeptemberében a Fájdalmas Szűz kápolnájának „elegáns” kifestésére fizetnek 25 forintot.[25] A munka jellege és a honorárium nagyságrendje alapján itt már lehetne Lieb alkalmazására gondolni – a kifestés nem maradt meg –, a kevés számú, helyben megőrzött barokk olajkép egyike viszont a még csak ezután következő tőketerebesi pálos falképek alapján bízvást tulajdonítható az „edelényi mesternek”. Az íves záródású, keskeny formátumú, hajdani mellékkoltárképen Remete Szent Pál tájban, a képtérbe jobbról behajló botkereszt előtt térdelve imádkozik, feje fölött balról attribútuma „érkezik”, a holló a kenyérrrel. Mélyen ülő, árnyékolt szeme, puha szakáll, hátrafesztett tenyere az „edelényi” festő már

10. Lieb Ferenc: A királyok imádása. Betlehemi csillag középképe, 1772–1776 körül. Köröm, rk. plébánia

11. Lieb Ferenc: Caritas, Hódolat Mária Teréziának, Remete Szent Antal és Remete Szent Pál találkozója, Sobieski János csatája.
A tőketerebesi pálos templom falképei, 1777

12. Lieb Ferenc: Remete Szent Antal és a „Satirus állat”.
A tőketerebesi pálos templom falképének részlete, 1777

megismert kézjegye. Konvencionális, statikusan összegző előzménye ez a Remete Szent Pál a képregényszerű, epikus tőketerebesi sorozatnak.

Terebes 15. századi plébániatemplomát Zemplén vármegyében 1502-ben Perényi Imre nádortól kapták meg a pálosok, és mellette monostort kezdtek építeni. 1530-ban azonban elűzték innen a szerzeteseket, s csak 1652-ben, uralkodói parancsra kapták vissza templomukat és birtokaik egy részét. 1742 és 1762 között felépült az új kolostor, 1776-ra megújították, 1777-re kifestették a templomot, 1784-ben tatarozáshoz készíttetnek költségvetést a pálosok. 1786-ban II. József rendeletére ezt a rendházat is feloszlatták. A terjedelmes abolíciós akták között nemigen található híradás az építés és a díszítés történetéről; napló, háztörténet sem maradt fenn. A felosztási leltárhoz tartozó beclés viszont – szokatlan módon – a kifestést is értékeli, 1200 forintra, bár Szolnay György, nagymihályi festő leírása meglehetősen általános: „Das Gewölb in der ganzen Kirchen und mit Sanctuario ist in Fresko gemahlt und auch vergoldt”. Az 1876-os tűzvész okozta sérüléseit 1892-ben az akkori kegyúr, Andrassy Tivadar kijavíttatta.[26]

A mennyezetképeket a diadalíven megfestett kronosztikon (BENEDICTA TU / INTER / MULIERES / ET BENEDICTUS / FRUCTUS VENTRIS TUI / Luc. I. C. v. 42.) 1777-es évszáma datálja. Már e dátum alapján is kétségbe vonta Garas Klára a 19. századtól hagyományozódó Kracker-attribúciót, motívumai, figurafelfogása alapján pedig elsőként kapcsolta a művet az edelényi és a monoki falképek mesteréhez 1955-ös könyvében.[27] A képek különös hatásukat a hálóboltozat rombusz alakú mezőibe kényszerített kompozíciós megoldásnak köszönhetik, valamint az egyes jelenetekre és a teljes sorozatra egyaránt jellemző, mesészerű részletekben bővelkedő, elbeszélő előadásmódnak. A 63 boltcikkely nem mindegyike cselekményes vagy figurális; az egyes sorozatok mennyezeti találkozásánál a kastélyokból megismert, változatos kartusok, füzérek, rácsminták váltakoznak, olykor puttókkal díszítve. A szentélyben Mária-ciklus: Mária felajánlása, templombamenetele, eljegyzése, Annuntiatio, Jézus bemutatása a templomban, Mária mennybemenetele, megkoronázása és egy Győzelmes Madonna a sárkányt ledőfő kis Jézussal. Az oldalfalakhoz lefutó nagy boltmezőkben egy-egy nagy angyal szívvel, galambbal s egyéb jelképekkel, bár tisztán dekoratív szerepben a virágvázás, aranyozott rácsornamentika előtt. A diadalív két oldalán a Remény horgonnyal, a Szeretet két kisgyermekkel, a háttérben apró, imádkozó donátor-figura.[28] A hajó mennyezetének közepén egy-egy rombuszban Szent Ágoston, Jeromos és Aquinói Szent Tamás – erősen átfestett – megdicsőülő, statikus alakja látható.

A hajó falához lefutó bordák által határolt, megnyúlt négyszögekben Remete Szent Pál legendájának jelenetei, az oldalfalak és a boltcikkelyek csatlakozásánál létrejött mennyezeti fülkékben pedig a pálos rend magyarországi történetének csodás epizódjai láthatók. A sorozatok „olvasásához” több kört is meg kell tenni a templomban, a bejárattól kezdve. Cselekményük a bécsi Mathias Fuhrmann Remete Szent Pál-életrajzának egyes fejezeteit követi, rendszerint átvéve az 1735-ös nagyszombati kiadás rézmetszeteinek kompozícióit is. A Fuhrmann-féle Szent Jeromos-adaptáció „Egyedülvalóságnak ékesége, az az Tebais-beli Dütsöséges Szent Pál Pátriárkának, Remetéek Fejedelmének, és Mesterének, Élete, és Halála, ...” címmel „Első Remete Sz. Pál Szerzetében lévő T. Pater Orosz Ferentz által magyarrá fordított”, s megjelenést Nagyszombatban 1754-ben. Orosz Ferenc Terebesen halt meg 1771-ben [29] – hogy az ő könyvét is a festő kezébe adták-e Fuhrmanné mellett segédeszközül a pálosok, nem tudni, de a végeredmény valahogy úgy viszonyul a metszet-előképekhez, ahogyan az ízes magyar nyelvű elbeszélés a latin eredetihez, s ékeppen nyilván megfelelt a megrendelő várakozásainak.

Baloldalt a karzat fölött Szent Pál még világi fiatalember, díszes öltözékű herceg, aki – a IV. Tikkely szavai szerint – „a’ keresztények ellen való kegyetlenkedést, Detzius, és Valeriánus üldözésekor elmélyében forgattya”, majd „mindeneket el-hagyván [angyal által vezetve], s’ a Puszta-ba futván, el-tekélt ottan az Isten szolgálattya-ban mind végig meg-maradni”. Ezután két angyal segítségével pálmalevélből ruhát fon magának, majd „a Holló-tul naponként tápláltatik”. A szentély előtti utolsó boltcikkelyen Remete Szent Antal álma látható – „Pál vérontás nélkül-is Mártír” –, a jobb oldali első pedig „Antall az útban, midőn Pált keresé, Tzentaurus, és Satirus állatok (kik közül az első olly állat, kinek fele ember, fele ló; a’ másik pedig ketske lábú erdei vad

ember) Szembe akadnak, s' velek beszélget". A két remete egymásra találása következik, „Pál és Antal vendégeskednek”. Ezután Szent Pál halálának jelenetei láthatók: elkét fehér angyalok emelik a mennybe, míg porhüvely a kereszt előtt leborulva imádkozik, a mellette térdeplő Antallal együtt. A karzat fölötti utolsó boltcikkelyen „Antal Szent Pál halálát sirattya, Pál testének eltakarítására sírnak való helyt két oroszlány kotor”.

A lefutó boltívek által alkotott, fülkeszerű bélétekben Remete Szent Pál „magyar vonatkozású” csodatételeinek képei láthatók, olykor egészen mellékes, anekdotikus jelenetekkel keverve a történelmi jelentőségűeket. Nagy Lajos királynak a velencei hadjárattal kapcsolatos fogadalmát egy márianosztrai pálos atya, Lukács jóslattal erősítette meg, s „a bé-tellyesedő jövendülésnek jeléül a klastrom kapuja előtt való földbe minnyárt egy hársfát ültetett, mely azonnal zöldellett”. A jelenettel szemközt „Sz. Pál teste Velentzébül Budára Magyar Ország Fő-Városába által vitettetik”, a szekérre tett koporsót lovas huszárok kísérik. A következő képen a siklói várban 1422-ben történt „Tsuda-dolog” látható: „Bizonyos várbéli kapitány holta után kárhozat veszedelmében ferogván Sz. Pál érdemi által életre térítetik.” A szomszédos, török–magyar csatajelenet hőse „Corvinus Mátyás Magyar Király [aki] Sz. Pált segítségül híván a Törököt megveri, és Alibéget meg-öli”. A szentély felé eső utolsó boltcikkelyben megfestett bonyolult jelenet arra a Márianosztrán 1433-ban történt eseményre utal, amikor „Első Remete Sz. Pál szerzete a Boldogságos Szűz Máriátul tápláltatik” – az inséges időkben egy magát csodálatosképpen leölni hagyó szarvastehén által. A jobb oldalon a szentély felől elsőként Mária Teréziának bemutatott hódolat látható, talán a Terebesen birtokos Csáky család egy tagja által. Szemközt ismét a rendtörténet „kis csodái” közül választott a program: „Sz. Pál tulajdon szerzetének bizonyos üldözőjét keményen meg-veri”, akárcsak a következő fülkében: „Sz. Pál bizonyos halálán lévő szerzetes fiának segítségére láthatóan megjelenik s a bosszantó ördögök ellen tsodálatosan meg-segíti.” Közük és hátul egy-egy csataképen „A' Tsesztokói [ti. czestochowai] Klastromnak Svecus ellenség ellen-való oltalmára”, illetve Bécs felszabadítására „a' B. Szűz Márián kívül I. Remete Sz. Pál is látható-képpen megjelenik”. A legutolsó, szívesen reprodukált epizódhoz, a borkóstolás jelenetéhez nincs írásos magyarázat, sem grafikai előkép.[30]

„Nem lévén eszerint a szent és a profán képek közt okozati összefüggés, az egész festés barokknak tűnik fel, a gót ízlésnek meg éppenséggel nem felel meg.” Igaza van a múlt századi ismertetőnek, bár gótikus boltozatok barokk díszítése nem ismeretlen a korban, a tájon, még a pálos rendnél sem.[31] Ugyanez az ellentmondás megkapóan derűs atmoszférát kölcsönöz a kissé nyomott arányú, egyterű, sötét, gótikus intériurnek – magával ragad, miközben történeti allúzióktól sem mentesen tanít. A megnyúlt figurák egyre légiesebbek, táncos mozgásuk szinte absztrahált, s nem csupán a keskeny boltcikkelyek szorításában. A hajó falán lógó, nagyméretű Vízitáció-kép a régi főoltárról, amely már 1784-ben „defectus”, felújításra szorul, ugyanazokat a torzult arányú, kicsiny fejű, rövid felsőtestű alakokat lépteti fel a rendelkezésre álló tágasabb térben, mint a falképsorozat. Karcsú termetük, rokokó „S” tartásuk és szögletesen gyűrődő, duzzadó drapériáik a korszak szobrászatának ekkorra már bevált s a térségben is elterjedt esz-köztárából való – itt azonban, a homályos, nagy képfelü-

13. Lieb Ferenc: Mária látogatása Erzsébetnél.
A tőketerebesi pálos templom régi főoltárképe, 1777 körül

leten szinte elvesző, néhány vörös színfolttal élénkített csoportjuk, bár a boltcikkelyekénél lényegesen szilárdabb talajra komponált, azoknál kevésbé sikeres alkotás.[32]

1780-ban Lieb Ferenc aranyozást vállalt Tokajban, Patay Erzsébet kúriájában.[33] Ez a levéltári adat azonosítható épület híján tovább nem vezet, viszont valószínűsíti a festő szerzőségét a taktabáji református templom falképeinél, báji Patay Sámuel birtokán. A templom építését és díszítését maga a kifestés dokumentálja.[34] A falakon szép magyar nyelvű, verses feliratok dicsérik az Istent, a királyt és a kegyurat, akit a diadalív felett címere és tornyos, barokk kastélyának „portréja” reprezentál. Az építkezés versbe foglalt dátumát – „Ezer hétszáz nyolcvan kettőben tététt / Fundamentum itten ... / Nyoltzvan negyedikben lett egészen vége... stb.” – az 1784. november 10-i felszentelési prédikáció napra pontosítja, elbeszélve azt is, hogy „a T. Úri háznál [...] volt az építés idején az isteni tiszteletnek helye”. [35] A tisztán ornamentális dekoráció hasonlósága az edelényivel már korábban is feltűnt; újabban a fali festett koronás baldachinok, s a kisebb „pszeudó” drapériák számára került elő Edelényben analógia. A hevederek közötti csehsüveg

14. Lieb Ferenc: A taktabáji református templom kifestése, 1784. Részlet az apszissal, a Patay-címerrel és a báji Patay-kastély képével.
Archív felvétel

oltozatokat kupola-imitáció zárja (nyitja), a csegelyek virágfüzérés, rocaille-os, vázás díszítését a tőketerebes gótikus csücsökben is megtaláljuk. A nagyméretű, cirádás kartusokkal színes mezőkre bontott faltagolás a monoki díszterem sajátja, s a lila-halványzöld színharmonia is inkább a kastélyok, mint a többi egyházi épület kifestését idézi fel. A technika itt is secco, a festésmód helyenként érzékelhető keménysége az 1867-es megújításnak köszönhető.

A kifestés egyetlen „figurális” része, a kastély ábrázolása képi forrásként szolgál a Tornyosi Tamás által 1723-ban emelt, ám 1890 táján teljesen átépített kétsarok-tornyos, külső lépcsőfeljáróval ellátott Patay-rezidencia eredeti állapotához – ekként is értékelte eddig valamilyen publikációja. Galavics Géza szíves közlése szerint magában a kastélyban is voltak falképek, verses feliratokkal, melyeket Lieb szignatúrájával együtt megőrzött a családi emlékezet.[36] Szokatlan a késő barokk falkép protestáns környezetben, különösen hat – bár a festőnek éppen nem lehetett kedve ellenére – a bőséges feliratozás. Ennek oka, hogy különleges személyiség volt a megrendelő, báji Patay Sámuel. A Zemplén, Szabolcs és Ugocsa megyében birtokos nemesi családnak e hosszú életű sarja idős korában magyarra ültette az indiai Pancsatantra című regényt, melyet „A régi indusok bölcselkedések, az az: példákkal jó erkölcsökre tanító könyvecske” címmel Eszterházy Károly püspök adott ki 1781-ben Egerben, Tischler Antal címlap előtti rézmetszetével. „Profanus mind maga a könyv, mind a fordító” – írja róla Kazinczy, s dicséri a püspök mecénási gesztusát.[37]

15. Lieb Ferenc: A taktabáji református templom kifestése, 1784. Részlet a karzattal. Archivó felvétel

16. Lieb Ferenc: Szent Norbert miséje. A leleszi premontrai templom sekrestyéjének mennyezetképe, 1787

Halálának évében, 1788-ban Lipcsében jelent meg Patay másik könyve, „Egy jó atyának fiait oktató tanítása, mellyet” ... „a keresztyén hitnek nevezetesebb ágazatairól való egygyütt beszélgetésben kívánt előadni”. Családjában minden oldalon szokás volt az alkalmi verselés; kapcsolatai Sárospataktól kezdve, Egeren át a Beleznyarokonság által Pilisig (s nyilván annál tovább, külföldre is) terjedtek. Patay Sámuel inkább prózaíró volt, a kastély moralizáló rigmusait – s az elpusztult kifestés tematikáját – mégis bizvást neki lehet tulajdonítani, míg a templomi feliratok a helybéli prédikátor, Bánhorváti János költeményei lehetnek.[38] A miskolci Báji Patayháza fia, József történetesen Eszterházy Istvántól vette 1774-ben, az „edelényi festőt” tehát több helyről is ajánlhatták a család figyelmébe. [39]

Lieb ugyan ekkor már „pictor Lelesziensis”. A leleszi középkori premontrai templom sekrestyéjének mennyezetképe Szent Norbert miséjét ábrázolta, 1787-es kronosztikonnal (VETUSTATEM EXVDIT, / RENOVATA CONCLVDIT) – sajnos napjainkra leégett. 1971-es első közlésekor attribuíta azt a terebesi pálosok festőjének Anna Petrová-Pleskotová,[40] de ugyane kéz – ügyetlenebb – munkája a Nepomuki Szent János-mellékoltár képe, amely 1783-as évszámot visel. Galavics Géza levéltári kutatásai szerint már 1782-ben a városban található a festő – új családjával, s hamarosan ismét özvegyen –,[41] 1788. január 1-jén pedig, a rend feloszlását követően, két évre és tíz hónapra meghosszabbítja a kamara az addig a premontreiektől bérelt házának árendálási szerződését.[42] Huzamosabb időre, úgy tetszik végleg megtelepedett tehát a festő Leleszen, onnan teljesítette taktabáji megbízatását, s talán továbbiakat is a környékben és a Hegyalján. Itteni munkái közül természetesen legelőször a mennyezetkép volt a jelentékenyebb, amely bár sérülésekkel (valamiféle újkori ikonoklazmusz jeleként kivájt-levert szemekkel), de átfestés nélkül őrizte mesterének késői stílusát, kifinomult, festői, rokokó ornamentikáját – 1982-ig. A kisméretű helyiség sík mennyezetén négy karéjjal bővített, téglány alakú „ábrakép-keretben”, kissé billent, enyhe alulnézetben jelenik meg a premontrai

reiek alapító szentje a magasra tartott oltáriszentséggel, mögötte barokk felszereléssel megrakott oltárasztal, előlött rokokó ráámájú festmény. A mise résztvevői ministránsok, papok, szerzetesek, szélesen elterülő csipkés szélű karingben, prémes palástokban. Arcuk talán port-ré-igénnyel egyénített, eképpen mégis a kastélyok típusaira emlékeztet; csonttalan mozgásuk, kiváltképpen a jobboldalt földre boruló alaké a Töketerében megfigyelt szélsőségeket folytatja, egyben a diósgyőri Királyok imádása-kép Liebszerzőségét bizonyítja. A Szent Norbert-jelenet keretén kívül eső, rokokó díszítményekkel tagolt széles mező négy sarkában az evangélisták ülő alakjait helyezte el a festő, a hatalmas drapériák és a természetes attribútumok között szinte elvesző, kis fejjel, rövid felsőtesttel. Ezt a sávot azután még egy keretelés vette körül, az edelényi kastélyban feltárt labazati festés módjára. A sekrestye mennyezeténél kevésbé igényes, s mint Lieb eddig megismert olajképei általában, gyöngében sikerült a templomhajóban a szentély mellett álló, korábbi, szobros barokk oltár – Hartmann József műhelyének munkája az 1740-es é. kból – festménye. Az oszlopszerűen statikus Nepomuki Szent János a festő ritkában előforduló, „komoly” arctípusát viseli (ilyen pl. Nagy Lajos királyé Töketerében), a pufók változat itt az anyagok sajátja. Pedig a szerepük nekik is meglehetősen fontos: nemcsak hordozzák, de felmutatják, s bőven feliratozott bibliaidézetekkel magyarázzák a szent attribútumainak jelentőségét.[43] A Nepomuki-képnek nyilván története van – a legelső szövegsor szerint ex voto 1783-ból –, de a levéltitok, s vele a kezdődő postai szolgáltatás védelmezőjeként is értelmezhető, ahogyan tette azt Szilárdfy Zoltán 1993-as cikkében.[44]

Miként születési adatát, Lieb Ferenc halálzásának helyét és dátumát sem ismerjük. Az 1772 és 1782 közötti tíz évből munkáiról tudunk, változó „telephelyeit” csak feltételezzük. Az „edelényi mester” bécsi akadémiai tudást, egyben kötöttségeket nélkülöző, „franciás” rokokó festészetét – Woronieski nevének ürügyén – eddig szívesen társították lengyel festők, elsősorban Volucki Károly magyarországi munkáihoz.[45] A most kibővített, némiképp konkretizált életmű ennek nem mond ellent. Lieb Iglóról érkezett Edelénybe, előélete ismeretlen. Minthogy a Szepesség ekkor még lengyel fennhatóság alá tartozott, tőle sem lehetett idegen ez a művész kör, s talán a galíciai barokk templomok monumentális-

absztrakt, rokokó freskódíszje sem.[46] Közvetlen festő-elődei Lőcsén a rocaille-ornamentikában tobzódó Johann Reich és Andreas Trtina voltak; kellett, hogy ismerje Lechnic vagy a lőcsei minoriták stukkódíszes és aranyozott, utóbbi esetben már „pseudó” cirádás freskóját is.[47] Figurális festészetének témáit a mindenkori megrendelői igény szabta meg, melyeket változatos mintakép-készletének segítségével formált vonzó, profán jelenetekké; bécsi és augsburgi grafikák, kalendáriumok, emblémáskönyvek mellett még Maulbertsch-tól is merített. Személyes stílusát, kézjegyet elárulják gyöngeségei, amit ellensúlyoz a műfaji sokoldalúság, a pompás díszítmények és a mindenkor derűs, elbeszélői kedv. A rokokó „dekonstrukció” nem provincializmus: a késő barokknak ez a változata már messzire jutott a felemelő (vagy nyomasztó) allegóriáktól, viszont kedvére szemelget azokból az elemekből, amelyekkel hétköznap is képes együtt élni a megrendelő. Félúton van ez a festészet a térségben még mindig főművekkel jelentkező, monumentális freskó és a grafikákat felnagyító, tanulásgondozó dekoratív, főként városi „szobafestés” gyakorlatok között (a különbség „nyitja” talán a mennyezetet keresendő).[48] Lieb feltételezett fia, Antal ez utóbbi műfaj mestere (nota bene Egerben, Noszvajban, 1803-ban pedig zászlót festeni ugyan, de Edelényben is felbukkan), míg a szintén a családhoz köthető Farenson Ferenc a késői barokk nagyfestészetet prolóngálja.[49]

Lieb végigvándorolta, -festette a hegyaljai borvidéket, sőt távolabbiakra is eljutott – valójában a szüret, a bor, a szőlőprés motívuma az összekötő kapocs laza életművének állomáshelyei között. A jövő kutatása még további alkotásokkal bővítheti ezt az űvet, újabb adatokkal a pályaképet – ezek egy része régen megsejtvé, bizonyára csak publikációra vár Szlovákiában –, hiszen a festő legalább három aktív évtizede, gyors munkatempója és szerény díjazása jóval nagyobb termést feltételez. Talán a csak forrásokból azonosítható aranyozói tevékenység tölti ki ezt a hiányt, esetleg egy eddig félreértett arcképfestői életmű lesz kapcsolható a nevéhez egyszer.[50] Ezután dől el igazán, hogy valóban mindvégig művészi alkotással telt-e az ideje, s egyáltalán a festészet volt-e Lieb Ferenc szőlősgazda és piktor, az északkelet-magyarországi rokokó egyik legeredetibb egyéniségének kenyérkereső foglalkozása?

Jávor Anna

JEGYZETEK

1 Az edelényi falképekről alapvető (mesternév nélkül): *Garas Klára*: Magyarországi festészet a XVIII. században. Budapest 1955, 122–124; *Voit Pál*: Műemlékvédelmünk újabb tudományos eredményeiről. Műemlékvédelem IX. 1965, 139 (elírással: Wereniczky János és Liob Antal, „falusi fragonarok”); *Voit Pál*: Heves megye műemlékei (a továbbiakban HMM) 1. Budapest 1969, 360 és 420. (Mesterek adataira: Lieb Ferenc és Woronieski János); *Jávor Anna*: Világi falképegyüttesek Északkelet-Magyarországon. In: Zádor Anna–Szabolcsi Hedvig szerk.: Művészet és felvilágosodás. Budapest 1978, 421–422; *Garas Klára*: Anna Petrová-Pleskotová: Maliarstvo 18. storočia na Slovensku. Bratislava 1983 (Recenzió). Művészettörténeti Értesítő XXXIII. 1984, 187. („Teljesen nyitott s szinte minden részletében tisztázásra vár az északkelet-magyarországi, kelet-szlovákiai rokokó falképek mesterkérdése.”)

2 A forrást lásd alább a 42. jegyzetben. Ennek alapján már Lieb műveként említettem a töketerébesi mennyezetképeket in: Ivan Rusina szerk.: Svätci v strednej Európe / Heilige in

Zentraleuropa. Katalógus, Slovenská národná galéria, Bratislava 1993, 126–127, korábban az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet számára leadott kézikönyv-kéziratokban.

3 *Voit* i. m. 1965, 133; HMM 1. 133, 316–317. (Mesterek adataira); míg az épület eddigi legalaposabb feldolgozása, *Joó Tibor*: Az edelényi kastély. Művészettörténeti Értesítő XVII. 1968, 189–207. J. L. von Hildebrandt szerzőségét feltételezi. *Uő*. később: Műemlékeink: A kastély, a református templom, a vár. In: Sági Vilmos szerk.: Edelény múltjából. Edelény 1973, 137–156; *Uő*: Kastélyok, kúriák, udvarházak és polgárházak. In: Balassa M. Iván et al.: Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1988, 37; *Uő*: Edelény. In: Szabadfalvi József, Cseri Miklós szerk.: Borsod-Abaúj-Zemplén megye képes műemlékjegyzéke VI. Miskolc 1992, 13. Azt, hogy a kastély 1727–1728-ban felépült, *Haris Andrea és Lővei Pál* helyszíni kutatásai is bizonyítják: Edelény, volt l’Huillier–Coburg kastély. In: Magyar Műemlékvédelem X. Budapest 1996, 308 (Adattár).

Jóval hosszabb építkezésről szólnak viszont a L'Huillier-hagyaték feletti egészséggel kapcsolatos tanúvallomások 1763-ban: [Primus Testis:] „Az kastély tizen négy Esztendőök alatt lévő építésben kőművesek eleint tizen hat, ezután hol tizen ketten, hol nyólczan, hatan, utoljára az Fatens másod magával volt, napi számosak az szűség szerént voltak”. [Sextus Testis szerint] „az Edelényi Kastély tizenhárom vagy tizennégy esztendeig épült”, viszont [Tertius Testis] „Jól tudgya, aztis látta, hogy amidőn Migos Báró L'Huillier Ur eő Ndga Almásy János Uram által magát Edelénybe statuáltta volna [1727-ben] már akkor földél alatt készen fönn állott az Edelényi Kastély és a kerülette lévő épületek, csupán csak nap nyugott felül lévő hintó állás ... kevés sindelezés híjával volt.” 1763. die 19^a May Inquisitio ... Budapest, Magyar Országos Levéltár (MOL), P 86 Dessewffy levéltár, Archivum Edelényense. 4v. cs. Fasc. B. N° 33, ugyanez P 86, 51. cs. Fasc. H. N° 3, Sub Litera T.

4 A leszármazásról Jóó i. m. 1968, 193–196; a tulajdon- és birtokviszonyokról *Faragó Tamás*: A jobbágság gazdálkodása a XVIII. század végén. In: Edelény múltjából, 3. jegyzetben i. m. 91. a legjobb összefoglalás.

5 Jóó i. m. 1968, 189–193; Jóó i. m. 1973, 144. (a felmérési rajzok lelőhelye: Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Acta Iudicialia, Spec. VII. Fasc. Com. I. No. 70), vö. *Haris-Lővei* 3. jegyzetben i. m. 308, ill. *Haris Andrea-Lővei Pál*: Kutatási dokumentáció. Edelény, L'Huillier-Coburg kastély. 1986. december 9. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Tervtár, 22774. sz. Ezúton köszönöm meg a szerzőknek, hogy publikálatlan kutatási eredményeiket munkámban hasznosíthattam. A stukkódísz jelentőségéről: *Somorjay Selysette*: 18. századi festett szobabelsők – kutatási feladatok. Művészettörténeti Értesítő XXVII. 1988, 229. A lépcsőházi stukkóra nem találtam forrást, viszont említik 1763-ban a „téli Régi Ebédlő, vagyis Spalléros palotát”. MOL P 86, 49. cs. Fasc. B. N° 34 és 51. cs. Fasc. H. N° 3, Sub Litera Z. A MOL-ban őrzött épületbecslésre utal a MTA Művészettörténeti Kutató Intézet Adattárának MDK-A-I-33/007–13 jelzetű dokumentuma.

6 *Garas* i. m. 1955, 122–124; *Anna Petrová-Pleskotová*: Zur Frage des Wirkens Johann Lucas Krackers und seines Kreis in der Slowakei. Ars 5. 1971, 114–115; *Jozef Medvecký*: Nástenné maliarstvo na východnom Slovensku v období neskorého baroka a rokoka. Vlastivedný časopis 22. 1975, 4. 178–181. a kassai Schweizer Henrik nevét kapcsolta a falképekhez. Az 1768-ban botrányos viselkedéséért lecsukott Nics (l. *Jávor* i. m. 1978, 422.) nem sokáig maradhatott az edelényi kastélyban:

„Inquisitio contra Pictorem Agrisensem Officiales Dominallii dehonestatem die 2° Martii 1768

Anno 1768° Die 2° Mensis Martii, Secundum subinserta Decolltri Puncta, in Castello Edelinensi, sequens practa et Collateralis Inquisitio. De Eo Utrum?

1° Tudja-e? a Tanu bizonyosan, hogy Egri Képirő Nyics István M. Urasság Tiszteji parancsolatlyából árestomba tétetett? ... [Primus Testis ... ad 2us et 3^{ius}] Arestomba lévő Egri Képirőt strásálván a Fátens, aki is felmenvén a Palotára, az hol az Asztalos dolgozik, ki nézett az ablakon és ott a falon lévő arnyék órára tekintvén monda: Már tizenegy óra vagon enni kellene menni, mellyre a Fátens (...): de nem szabad nekünk oda kimenünk, mert engemet a Hofmeister meg ver, ha ki mégyek kiendel. ismét a Képirő monda: Ne fély, meg látom én ha meg ver, nem parancsol nekem a Hofmester (...) ő csak egy hunczfut jobbágy, tudok én Hofmestert csinálni; csak egy kis írást tudjon valaki, de képirőt nem, ... [Tertius Testis] ... Nem parancsol nekem senki, a Hofmester is csak egy selyma Hunczfut, hamarebb adhatnék még én a Grófnak is egy két aranyat ingyen, hogy sem ő munkámra hatot, hetet, ad relique nihil...

Ao 1768 Die 5^a Martii Deliberatus est

Mínthogy Egri Képirő Nyics István Méltóságos Uraság ide haza nem létében ő Nagysága Tiszteit nem hogy illendőképpen meg becsüllötte s tisztelte és maga kötelességének eleget tett volna, de sőt inkább /: a mint az Inquisitióból világos /: mocskolta, gyalázta Hofmeister Uramat kivált képpen Hunczfutnak sok ízben mondotta, azért is ezen rossz cselekedeteért, másokk tanítandó példájokra ötven Pálcza ütésekre ítéltessék és hogy közönségesen a Tiszteket meg kövesse elvégeztetett. lidem qui

Supra.” MOL P 86, 49. cs. Fasc. C. N° 95. Nics figurális műveiről nem tudunk, az egri kocsmáros-piktör öntudatát viszont indokolják az egri egyházmegyében végzett aranyozói munkái után kapott, igen magas honoráriumai: HMM 1. 373. (Mesterek adattára) Taktabájra *Jávor* i. m. 1978, 440; Pétervására és J. Beller kérdése (uo. 418–420.) egy másik problémakör, vö. *Garas* i. m. 1984, 187.

7 MOL P 86, 49. cs. Fasc. B. N° 109. (f. 215–217.)

„1769. die 24^a 8^{bris} Duplex Contractus iam in origine, quam et Simplici Pari, Pictoris Francisci Lieb super accorda, cum I: Dominio quoad depingenda in Castello Edelen Cubicula=Dominalia; cum accluso tertio Pictoris quoque Agriensis Joannis Woroniesky eaternis 1765. emanato contractu.

Fasciculus Litera C. N° 109.

[f. 215, külzetén:] Obligatio Pictoris Joannis Woroniesky de 26^a 9^{bris} 1765, de se data; quo ad Cubicula Castelli Edelinensi depingenda.

Infrascriptus praesentibus notum facio, quibus expedit universis, quod ego apud Illustrissimum Dominum Comitem Stephanum Eszterházy de Galantha in Castello Edelinensi cubiculorum N^o quinque parietes depingendos ea cum euictione in me assumperim, quod videlicet tales iuxta omnem possibilitatem, coloribus mihi demandandis, secundum graciosum velle Suae Illustrissimae Dominationis depingere, ac ad statum perfectum deducere velim a quorum singulo Cubiculo Inclitum Dominium mihi florenos Rhenenses quindecim solvendos ac Mensam officialium, pro omni die duas. Justas vini computando dandam, quousque laborem praemissum meum non terminavero, gratiose resolvere dignabatur; considerato et assumpto tamen eo, quod ego colores ad talem picturam debite deducendam necessarios Ipsem et meis sumptibus comparare tenebor; quo casu vero huncce laborem in me assumptum vel defectuose perficerem, vel vero inceptum laborem continuare nollem, obligo me, vigore harum ad expensas pro tali insumptas Illustrissimo Domini Comiti bonificandes, vel vero laborem perfectius decludendum.

Super quo etiam hasce obligatorias meas Literas proprio Nomine subscriptas, pro majori securitate extradedi.

Datum in Castello Edelen, die 26^a 9^{bris} 1765. Joannes Woronieski Pictor mp.

[f. 216, piszkozata: f. 217]

Infrascriptus notum facio omnibus et singulis, quibus expedit Universis, quod ego certos labores in Castello Edelinensi perogendos in me assumendo, cum Illustrissima Dominatia Comitissa Ludomilla nata Forgacsiana ac hunc in modum contractum iniverum, et quidem

1° Obligo me omnia Cubicula, in praefato Castello Edelinensi Reperibilia, quaque Sua Dominationa Illustrissima mihi Demonstrare, et mandare dignabitur, ad id apsis, et idoneis coloribus (una cum portis) ira depingere, ne vel minimus defectus observetur, et Suae Dominationi Illustrissimae juxta placitum elaborare esse censeatur.

2° Pro singuli per me depicti cubiculi labore, praefata Sua Dominatio Illustrissima mihi Gratiose Resolvere dignata est uto mercedis florenos Rhenenses 30. praetera autem victum cum officialibus, et dietim fustas Vini duas. Unde

3° Ego quoque me per presentes Strictissime obligo, quod eousque nullium alienum laborem assummere, nullorsum ex hocce Castello Edelinensi abscedere velim ac possim, quoadesque Praetitulata Illustrissima Domina Comitissa juxta Conventum pretium mihi labores exassignavi curare dignabitur, et quosque ira ac curare ac debite, eosdem labores non perfecero ut et obligationi meae et convento pretio, ac denique Suae Dominationis Illustrissimae desideris, correspondere possint et ego satisfacere valeam. Verum tamen

4° Affuturo Vindemiarum tempore /: signidem ego ips etiam Vineolam percipere vellem /: pro duarum septimanarum spatio eorsum abscedendi, a sua Dominatione Illustrissima facultatem exoperatus sum, memet strictissime obligans ut si praeterlopsi duobus Hebdomadis cursus ad Edelen redire nollem pro continuando labore, tali in casu competensem satisfactionem, in me ubicunquum locerum commorante, Sua

Dominatio Illustrissima sibi impendi facere dignetur. In cuius fidem hasce manu propria subscriptas et sigillo roboraras extradedi literas obligatorio:

Contractuales. Signum Edelen die 24° g^{bris} A^o 1769.

[Hátoldalán németül:] Lauth disser Kontragt Veroblihir ich mich noch zu Leben [?] aber war dass mir von aller gnädihsten herrschaft oder herrscherin nichts leits wider stehet wan disses geschäft so wirt die allergnedigsteherrschaft mit meiner ahrbeit und Versprechen vollkohen zu friden sein.

Franciscus Lieb

burgerlicher maller Igló

Vö. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Adattár, MDK-A-1-33/0014-16; 0017-19

8 Münnich Sándor: Igló királyi korona- és bányaváros története. Igló 1896, 376: Lib csődíratáról; 389: festőcéh nem volt a városban a 18. század folyamán. A következő családi adatok Ivan Chalupceky, lőcsei múzeumigazgató úr levéltári kijegyzései és Galavics Géza kutatási eredményei az 1970-es évekből, melyekről Galavics Géza idén tájékoztatott; közlésük átengedéséért ezúton mondok köszönetet.

Levoča, Štátny archív. Matrikel r. kath. Spišská Nová Ves VII. p. 177. „25. 6. 1758 copullatus est juvenis Dominus Franciscus Lieb Pictor cum honesta virgine Agneta Ruszbackin, defuncti Jacobi Ruszbacky Rectoris filia. Testes: Franciscus Mariaschi de Marcusfalva et P. D. Daniel Engelberth, Montium magister”; gyerekek születése ebből a házasságból: Klára, 1759. február 15. (uo. II. p. 763.); Franciscus, 1761. január 12. (uo. III. p. 31. – korán meghalt); Georgius Antonius, 1762. április 23. (uo. p. 70. – meghalt); Johannes Michael (uo. p. 122.); Aloisius, 1765. szeptember 3. (uo. 185.); Barbara, 1767. november 14. (uo. 258. – meghalt); Catharina és Antonius, 1771. szeptember 25. (keresztzsülők: Joh. Sam. Lasgalner és Judita Gerni); 1772. március 31.: felesége, Agnesa Lieb in keresztanya Joh. Gern és felesége, Judit gyermekeinél (uo.)

1769. március 20. Franciscus Lieb házat vesz (nr. 94) Andreas Kochtól. Spišská Nová Ves, Okresný Archív (SNV OA), Hauszschreibbuch 1730–1776. Inv. č. 79. Sign.: 76-K/I. Nro. 1468; 1771. november 29. Franz Lieb kötelezi magát, hogy az új esztendőben adósságát megfizeti (SNV OA Protocollum actorum 1767–1773, p. 269.); 1772. április 6. Lieb festő ügye Joh. Reitsamer Tischlermeisterrel kapcsolatban (uo. p. 296.); 1772. december 7. Franz Lieb eladja a házat Paul Westernnek (SNV OA Hauszschreibbuch 1730–1776. Inv. č. 79. Sign.: 76-K/I. Nro. 1595)

9 Seres László: Restaurálási dokumentáció, 1988. március 12. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Tervtár, 25598. sz.

10 Galavics Géza: Szent Vencel bora és Maulbertsch oltárképe Tállyán. Művészettörténeti Értesítő XLVI. 1997, 54, 56; a falképek korábbi elemzése: Uő: Francia regény két XVIII. századi falképsorozatban (Fénelon Télémaque-jának hazai fogadtatásához). In: Zádor–Szabolcsi szerk. I. jegyzetben i. m. 403–404.

11 A szobák megnevezéséhez a MOL-ban őrzött Aestimatíót használtam (I. 5. jegyzet), némiképp eltérően Joó i. m. 1968, 192. felsorolásától. A nyugati szárnyat ekkor még „Mlgos Gróff és Generalis”, azaz Forgách Ferenc lakja. Hermésznek először az 1988-as restaurálási dokumentáció (Seres 9. jegyzetben i. m.) nevezi a korábban Vénusként leírt alakot. Az edelényi állapotok restaurátor-szemponút, legújabb publikációja sok képpel: Deák Klára: Rekviem Edelényért. Műemlékvédelem XLIV. 2000. 4. 202–206.

12 R. P. Antonio Vanossi: Idea Sapientis id est: Philosophiae morum Partes Tes, Ethica, Theo-politica, oeconomica, summaria methodo comprehensa, Problematicis Questicis, et Emblematis illustrata. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu. anno M.DCC.XLVI. 73, 97, 102, 129, 160, [III. rész] 10. Egy metszetét Josef Jáger munkájaként közli Hadrián Radváni: Knižná ilustrácia a grafici trnavskej univerzitetnej knižničiarne v 18. storočí. Vlastivedný časopis XXV. 1986, 78. Az olasz származású, Győrben született tudósról (1693–Róma, 1757. ápr. 11.) I. C. von Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 49. Wien 1884, 260.

13 A kassai 100 éves egyházmegye története. Kassa 1904, 657; Vasárnapi Ujság 1908, 511; Hegyaljai Kiss Géza: Monok története.

Sárospatok 1926, 5, 22; Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 2. Budapest 1961, 199; Joó Tibor in: Szabadfalvi József, Cseri Miklós szerk.: Borsod-Abaúj-Zemplén megye képes műemlékjegyzéke IV. Tokaj és környéke. Miskolc 1992, 25–26.

14 Szikora András: A májusi fagyok és az Orbán-kultusz. Agrártörténeti Szemle 25. 1983, 1–2. 89–94; Péter Márta, Szilágyi András szerk.: Az európai iparművészet stíluskorszakai. Renszánsz és manierizmus. Iparművészeti Múzeum, Budapest 1988. I. 55. – a nagytétényi kastély kiállításán szereplő házioltár irodalmáról Szilágyi András tájékoztatott; Szent Orbán ereklyéjét 1990 óta a monoki rk. plébániatemplomban tisztelik.

15 G. Györfly Katalin: Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon (Idegen utazók megfigyelései). Budapest 1991, 23, 100; Heves Megyei Levéltár (HML) Egri Érseki Gazdasági It. XII-3f/16/10. N° 35. Eszterházy Károly levélfogalmazványa Szirmay Tamásnak: (1779. május) „... Múlt napi ittlétében M. Gróf Andrássy Borsod Megyei Feő Ispány abbéli kívánságát értemtem (...) mivel az Monoki Rezidentiamban talán csak jobb alkalmatosságot is lehet remélni mint Szerencsen...”; Uo. N° 43. (1779. május) „... Ami az Mgos Gróff Feő Ispanynak Installatiójára való menetelünket és utunkat illeti: hogy kegyelmed aztat inkább Monok felé intézte igen helyesen esett...”

16 A monoki falképek elemző leírása: Garas i. m. 1955, 123–124, 183; Jávor i. m. 1978, 420, 427, 434–436; egyébként Edelényvel együtt rendszerint említik őket.

17 Abasár és Gyöngyös: HMM 1. 451, 459–68; HMM 3. 60, 145; Beller és Vidi Ferenc: HMM 1. 311–312; 416. (Mesterek adattára). A Haller-nemzetsejkönyvről (letét a Magyar Nemzeti Múzeumban): Cennere Wilhelmb Gizella in: Buzási Enikő szerk.: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Katalógus, Magyar Nemzeti Galéria Budapest, 1988, 78. L. különösen fol. 468, 469.

18 Olaj, vászon, 45,9 x 31,2 cm. Magyar Nemzeti Galéria, ltsz. 84.2 M. Vétel műkereskedelemből. Anna Petrová-Pleskotová szíves szóbeli közlése 1986-ból.

19 Szendrey Zoltán: Miskolcon is dolgozott az edelényi kastély freskófestője. Borsodi Szemle II. 2. sz. 56.

20 Bartus Ödön in: Halmay Béla–Leszki Antal: Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont vármegyebebeli községek. Budapest 1929, 254, közelebbi forrásmegjelölés nélkül; vö. –45: Munkácsy Mihály őseiről. Művészet II. 1903, 66–68. Erre az irodalomra Galavics Géza hívta fel a figyelmet, míg korábban Voit Pál említette szóban – tréfásan – a lehetséges összefüggést. A Bártfán őrzött, 18. századi családi kódexből egy szinte kortárs, másik (!) Lieb (Benedek József) Ferenc (Sóvár, 1744–?) nevű festő – Munkácsy dédapja – párhuzamos élettrajza bontakozik ki a Szepességben, igaz, művek nélkül. E dinasztia tagja lehet Lieb Tamás sóvári kőműves, aki 1775-ben Márkusfalván, 1779–1782 között Hejcsén szerepel (HMM 1. 360; vö.: HML Egri Érseki Gazdasági It., XII-3f/16/8. Cl. VI. Fasc. XX. N. 46/b. 37. Eszterházy Károly levélfogalmazványa: „A^o 779 die 11° x^{br} Frumentario Hejczensi. Az Hejczei Residentiamban meg romlott ki stukaturának helyre hoztatását nem az Kassai Kőműves mesterre, hanem ezen levelem mutató Lieb Tamás Sóváron lakozó Kőműves mesterre bízni szándékozom.”). Az Egerben 1800-tól szereplő Lieb Antal festő (HMM 1. 359.) viszont valószínűleg az iglói mester fia (vö. 8. jegyzet és alább), Lieb Alajos izraelita festő (uo.) csak névrokon.

21 Szabó Erzsébet: A miskolci volt minorita templom és rendház. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. Budapest 1972, 331–344. A monografikus feldolgozást I. az alábbiakhoz is. Liebre vonatkozó forrásai (valamennyi név nélkül): Miskolc, Minorita Rendház, Liber Variorum 1744, p. 53.: „1772. okt. 9. ... utrum fornix novi Refectorii (...) adque conventio facta est cum picture Edelényiensi in fl. Rh. centu id est 100, pro pictura praedicti fornixis, ac pro imagine una majori coena Domini”; uo. Számadaskönyv (Pictori Diós-Győriensis) 1772. nov. 15. „Pictori pro refectorii novi pictura ad Conventionem 28.52 Rh. fl.”; 1773. ápr. 8. „Pictori erga labores in Refectorio”; 1774. okt. „Pictori pro laboribus terminatis in refectorio”; uo. Diarium 1765–1781: 1776. aug. 8. Ismét megérkezett s folytatja boldog Bonaventura képének festését.

22 Szabó i. m. 339, vö. Tóth Alajos OSM szíves szóbeli közlése, Miskolc, 2000. október.

23 A középkori eredetű, 1739-től újjáépített, napjainkra elpusztult templom és rendház monografikus feldolgozása: *Jóó Tibor-Sólyom Dezső: A diósgyőri pálos kolostor.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. 1973. 87–120. Az ingóságok szétosztásának forrása a diósgyőri rk. plébánián őrzött *Historia Domus*, amely szerint a főoltár, az orgona és a szőszék Újhutára (Bükkszentkereszt), egy mellékoltár Sajóbátonyra, egy pedig a felszereléssel együtt Körömrre került. Vö. *Gyémessy Béla-Tóth Melinda* szerk.: *Documenta Artis Paulinorum (DAP)*. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest 1975. 1. 93–98. – a régi leltárakban ez a tárgy nem azonosítható. *Kerny Terézia* szíves szóbeli közlése szerint a betlehemi csillag jelenleg a sárospataki katolikus gyűjteményben található.

24 *Jóó Tibor: A sajlóádi pálos kolostor.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVIII. 1978–1979. 131–165, főként 152–154. A sajlóádi kolostor pálos portréorozatából a Jankovich-gyűjteménybe, majd a Magyar Történelmi Képcsarnokba került Martinuzzi György és Boldog Báthori László ovális képe a 18. század első feléből (ltsz.: 209 és 208), vö.: *Entz Géza: A Jankovich-gyűjtemény festményeiről.* In: *Belitska-Scholtz Hedvig* szerk.: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846).* Budapest 1985. 81.

25 Vö. DAP 1. 251. A ládi kolostor házi történetéből, fol. 58. „1766. Sept.: Sacellum Dolorosae Virginis prope conventum constructum est”; uo. 253. (1773) „Eleganter picta est capella Dolorosae Virginis, expensis fl. 25.”

26 DAP 3. Budapest 1978. 3. 13, 20; Adalékok Zemplén vármegye történetéhez II. 1896. 311–312, 339; *Jozef Medvecký* in: *Ivan Rusina* szerk.: *Dejiny slovenského umenia. Barokk.* Bratislava 1998. 84–85, 480–481. (irodalommal; még egy, 1933-as átfestés adatával)

27 *Garas Klára: Kracker János Lukács.* Budapest 1941. 49; *Garas* i. m. 1955. 202.

28 *Medvecký* i. m. 1998. 481. (Perényi Imre donátor-portréja?)

29 Az előképről először: *Jávor* i. m. 1978. 420. *Mathias Fuhrmann: Decus Solitudinis sive vita et Obitus Gloriosissimi Patriarchae...* Viennae 1732, Tyrnaviae 1735, 4, 7, 17, 18, 21, 22, 25, 32, 34; II. rész: 8, 9, 10, 18, 19, 21, 25. sz. metszetek; *Orosz Ferenc: Egyedülválóságnak ékessége.* Nagyszombat 1754. Tzikkelyek Laistroma szerint, az alább következő idézetekhez is. Vö. *Patáky Dénes: A magyar rézmetszés története.* Budapest 1951. 127 (Fuhrmann: 1690 k.–Bécs, 1773); *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái IX.* Budapest 1903, 1393–1396. hasáb. (Orosz Ferenc: Nagyfödemes, 1697–Terebes, 1771. szept. 21.)

30 *Petrová-Pleskotová* i. m. 1971. 115; *Anna Petrová-Pleskotová: Maliarstvo 18. storočia na Slovensku v kontextoch stredo-európskeho umenia.* Ars 24. 1990. 101.

31 *Persberg Ede* in: *Adalékok Zemplén...* 26. jegyzetben i. m. 312. Gótikus boltzat késő barokk kiféttéssel pl. a máriavölgyi pálos templomé (Josef Ignaz Mildorfertől, éppen a purista helyreállítás során elpusztult) vagy a leibici plébániatemplomé 1772-ből. L. *Anna Petrová-Pleskotová: Maliarstvo 18. storočia na Slovensku.* Bratislava 1983. 33, 79–80.

32 Az oltárképet régóta számon tartja a szlovákiai szakirodalom, így *Petrová-Pleskotová* i. m. 1983. 80; *Medvecký* i. m. 1998. 481. Szerepel valamennyi pálos felmérésben és leltárban is, vö. DAP 3. Budapest 1978. 13 ([1784. febr. 28.], „Defectus majoris arae ex parte, minorum vero 2 lateralium ex tot restaurari potest – 300 Rh. Fl.”); 20 ([1786. máj. 10.], „Hochaltar, ist 1 grosses Bild auf der Mauer Mariä Heimsuchung mit 1 Ram, ...”) etc.

33 *Garas* i. m. 1955. 232 (elírással, az elpusztult Beleznay-iratok azóta szintén elpusztult Elenchusára hivatkozva). Beleznay Miklósné báji Patay Sámuel lánya, aki apja halála után perben áll fivérével, Patay Józseffel. L. erről: HML XII-3f/12. 31GG „P” betűs levélírók Eszterházy Károlyhoz. 2–5. Patay Erzsébet, Tokaj, 1788. „Néhai Istenben boldogult Báji Patay Sámuel úr édes uram Atyám minémű végső rendelést tett?”

34 *Genthon István-Lux Kálmán: Szabolcs megye művészeti emlékei.* Budapest 1939. 42–43; *Garas* i. m. 1955. 232; *Marosi Ernő: Magyar falusi templomok.* Budapest 1979. 67, 149, 81. kép; *Détshy Mihály: Műemléki templomok.* In: Balassa M. Iván et al.: *Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.* Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1988. 57; *Arnót Ádám* in: *Szabadfalvi-Cseri* szerk. 1. jegyzetben i. m. 31. A feliratok:

A FELSÉGES ISTEN DRÁGA SEGEDELME
MÁSODIK IÓSEFNEK KIRÁLYI KEGYELME
ÉS BÁJI PATAY SÁMUEL ÉRTELME
ÉPÍTÉ EZ HÁZAT HÁRMOKNAK SZERELME
EMLEGESSÜK HÁT ITT ISTEN JÓSÁGÁT
E KIRÁLYNAK KÉRJÜNK NAPOK HOSZSZASÁGÁT
ÉS AZ ÉPÍTŐRE ÁLDÁS SOKASÁGÁT
KI SZIVESEN TETTE SZORGALMATOSÁGÁT

EZER HÉTSZÁZ NYOLZVAN KETTŐBEN TETETETT
FUNDAMENTUM ITTEN MELYEN ÉPITTETETT
EZ HÁZ ÉS JELÉÜL IM FEL EMELTETETT
ISTEN SZERELMÉNEK IDE HELLYEZTETETT
NYOLTZVAN NEGYEDIKBN LETT EGÉSZEN VÉGE
HOGY HÁRMAS SZEMÉLLYBEN Ő EGY ISTENSÉGE
ITTEN TISZTELTESSÉK KINEK DITSÓSÉGE
TERJEDJEN MIG FENN ÁLL MENNY FÖLD KEREKSÉGE

ERŐSS TORONY AZ ÚR NEVE ÉS OLTALOM
AZ IGAZNAK ITTEN LESZEN NYUGODALOM
Ő TISZTELTETIK ITT NEM MÁS OLY HATALOM
A KIBEN NEM LEHET TELLYES BIZODALOM

35 *Bánhorváti János: Salamon Királynak...* [1784. nov. 10.] Pest 1786. 11: „Éljen ami Felséges Királyunk, ami Második Józsefünk! Éllyen, a ki ezen újj oratóriumnak, vagy Isten Házának építésére 1782dik esztendőben Kis Asszony Havának 15dik Napján szabadságot engedett. (...) Fundamentoma le tetetett 1782dik esztendőben Mind'Sz. Havának 7dik napján, és el végeztetett 1784dik esztendőben, ugyan Mind Sz. Havának VII dik napján, mostan pedig mindjárt ugyan Mind'Szent Havának 10dik napján 1784dik esztendőben fel is szenteltetik az Isten Nevének Ditsóságára.”

36 „Pinxit Franciscus Lieb Leles” – a leírást *Patay Sándornak*, a közlés átengedését *Patay Pál* régésznek és *Galavics Gézának* ezúton is köszönöm:

Mint Ez Ház Tsak Festett Világ Ditsósége
Kedvelteti Magát Ragyog Ékessége
De Részére Ne Ály Mert Elvész Szépsége
Tsak A' Boldog Kinek Isten Remenyésége

E Világi Élet Tsak Árnyék és Pára
Hamar Elenyészik Eljövén Határa
Annak Leszen A Menyben Jó Helye S Vára
A Kire Tartozik Jézus Vére Ára

Legyen Áldott Az Ur Ki Ad Mennyi Elég
Kinek Kezében Van Minden Áldás Föld és Ég
Szereteti Ahoz Ki Felé Buzog és Ég
Meg Áldja és Fel Viszi Magához e Felség

Magassan Repülni Mint Ikarusnak Árt A nagyravágás
Okoz Romlást és Kárt
Szegénnyé Tett Már Ez sok Egyben Kötött Párt
Jó a Mértékléssel Vetni Enek Határt

Mértékletesen Él azal Mit Isten Ad
Békével Viselkedj Ha Mit Keze Mér Reád
Lelked Csendes Lesz és Nem Zugolódik Szád
Mert Isten Tetszése Mindenben Vas Macskád

L. még *Jóó* in: *Szabadfalvi-Cseri* szerk. 1. jegyzetben i. m. 31.
37 *Szinnyei X.* 477–478. hasáb; *Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest 1980. 659; *Bitskey István: Püspökök, írók, könyvtárok. Egri főpapok irodalmi mecenatúrája a barokk korban.* Studia Agriensia 16. Eger 1997. 121–122. Vö. HML XII-3f/12. 31GG „P” betűs levélírók Eszterházy Károlyhoz. 1. Báji Patay Sámuel: „Báj 14a Octobr 1781. Excellentiadnak, az általam fordítottott könyv ki nyomtatására a kegyelmesen adni méltóztatott engedelmét, valamint örökös hálaadó szívet meg köszönöm...” Tischler metszetéhez l. *Patay* i. m. 232.

Patay Sámuel (A régi indusok... előszava értelmében született: 1709. dec. 13.) halálának dátuma in: Taktabáji ref. egyház vegyes anyakönyve. MOL Filmtár A 1465: „Tészen az Megholtaknak Lajstroma illy Rendet. Ab Anno 1741, p. 200.

[Anno 1788] Die 29. Sept. Hólt meg T. Ns. és Vitéz néhai Baji Patay Samuel Úr életének 79 esztendejében, eltemettetett Die 3 octobris nagy solemnitásokról tévén tanítást edjet Tiszt. T(arn?)óci Gábor S. Pataki Professor (...) mást helybéli Prédikátor Bánhorváti János ...”

38 Halotti prédikációt ismerünk Patay apjától (1679–1749) is, kinek arcképe látható a sárospataki református kollégiumi könyvtár kiállításán. *Beleznay Mihály*, sőt, a Patay-unoka, *Beleznay Sámuel* (†1818) verseivel is búcsúzik családjától az elhunyt *Beleznay Miklós* Pilisen, ahol *Péczeli József*, révkomáromi prédikátor mondja a halotti prédikációt. L. Halotti prédikáció, melyet néhai méltóságos generális *Beleznay Miklós* úrnak, ...; Búcsúztató versek..., [Pilis, 1787. febr. 11.] Győr é. n. Vö. *Szinnyei* 1. 788–789. hasáb; *Kosáry* i. m. többek közt 551–552, 656. Bánhorváti egyéb műveireh. *Szinnyei* 1. 525–526. hasáb, négyesorosa a báji felszentelési prédikációból (35. jegyzetben i. m. 10.) a templom feliratait mintegy folytatja:

„Te read térjen hát most minden Ditsőség

Oh Isten! a' kitül adatott segítség

Ez Ház építésre, és minden tehetség

Téged ditsérjen itt; itt lakó Nemzettség.”

39 MOL P 86, 50. cs. Fasc. C. N° 207. Patay a leveleit Pthrügyről keltezi. Többek között ebben az ügyletben is részt vesz Franz Dvorzacky mérnök, az 1763-as edelényi felmérési rajzok készítője (vö. *Jóó* 3. jegyzetben i. m. 1968).

40 *Petrová-Pleskotová* i. m. 1971, 114–115; l. még *Medvecký* i. m. 1975, 181; *Jávor* i. m. 1978, 421; *Petrová-Pleskotová* i. m. 1983, 80; *Petrová-Pleskotová* i. m. 1990, 100; *Medvecký* i. m. 1998, 85.

41 *Galavics Géza* levéltári adatai Leleszről, melyek átengedését ezúton is köszönöm: Košice, Štátny archív, Lelesz matricula: 1782. ápr. 26. F. Lieb és Farenchon Anna leánya, Mária Anna születik; 1783. márc. 22. Meghal Anna Mária; 1784. okt. 5. F. Lieb és Farenchon Rosa [Anna] fia, Josephus születik; 1784. nov. 6. Franc. Farenchon meghal 63 éves korában; 1787. okt. 22. Lieb fia, Aloysius keresztstül (pictoris filius); 1788. aug. 3. Meghal felesége 30 éves korában.

42 MOL C 101. Fasc. 51. Helytartótanácsi levéltár, Acta abolitionalia. Lelesz.

„111. Conventio Arendalis

... illam Domum, quam habemus etiam Pictor Lelesiensis inhabitabar, cum 4 Metram ad unam, quam ad aliam Oppidi Lelesz Calcaturam excindendo agro, et 4. Currus Foeni feraci prato ammelato Pictori Francisco Lieb = erga arrhos quindecim Rfnos ad Annos duos, Menses decem a 1^a January Anni 788 meriendus, adeoque inclusive ad ultimam 8bris A. 1790. elocavi, his expressis sub cantelis; signanter...”

MOL C 103. Helytartótanácsi levéltár, Számvevősegi iratok. Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster. Praemonstratenser Klöster: Lelesz

„N° 48. Conventio Arendali 4. (Pictori Francisco Lieb)

(75v) Hogy ezen contractus nekem szórol szóra meg magyaráztatott recognoscalom, s annak nagyobb bizonyására ezen contractus nevem subscriptiojával, s kezem kereft vonásával meg erősítem. Signatum Lelesz die 3^a January 1788. Lieb Ferencz keze x vonasa

N^{ro} 69. Conscriptio Praefati Oppidi Lelesz Colonorum, Inquilinorum, et Subinquilinorum, Urbarialiumque Praestationum et obligatorum eorundam (...) [táblázat]

6. Domus Dominalis, qua Pictori Francisco Lieb erga arendam elocata est

In Agris / Ingera 4

In Pratis / Falcastra 4

N° 87. Conscriptio Intra et extra villanorum / In Oppido Lelesz:

9° 1. Inquilinaris Fundus, et domus hic et hunc inhabitat Pictor Franciscus Lieb, cuive ab ortu colonialis sessio (...) juxta Calculum, et indictionem praefati V. Gerentis, continet in extensione sua 720 orgias 4dratas...”

44 A leleszi Nepomuki Szent János-kép feliratai: [Nyelv:] A detractioe parcite linguae. Sap.1.v.11.; [Babér:] Tulit autem coronam. I. Par. 20. v. 2. [Könyv:]

Dixi: Custodiam vias meas, ut

non delinquam in lingua mea.

Posui ori meo custodiam, cum

Consisteret peccator adversum me.

Obmutui, et humiliatus sum,

et silui a bonis. Psal. 38.

[Levél:]

Signaculum Justitiae Fidei. Rom 4. v. 11.

Mors et vita in manu linguae. Prov. 18. v. 21.

44 *Szilárfy Zoltán*: Magyar vonatkozások Nepomuki Szent János tiszteletében és ikonográfiájában. Művészettörténeti Értékelő XLII. 1993, 211, képpel

45 *Voit* i. m. 1965; *Voit Pál*: A francia barokk művészeti jelensége Magyarországon. In: Galavics Géza szerk.: Magyarországi reneszánsz és barokk. Budapest 1975, 470; *Petrová-Pleskotová* i. m. 1983, 79–80; uő. 1990, 100.

46 Lubartów, Włodawa, Leżajsk, Kalisz falfestése a 18. század második feléből, köztük Walenty Żebrowski és Stanislaw Stroński művei, részben a kései Pozzo-követő mennyezetfreskó rokokó kísérőjeként, a lembergi rokokó szobrászat sajátos stílusmegfelelőjeként. L. *Mariusz Karłowicz*: Lemberger Rokokoskulptur als künstlerisches Phänomen und ihre Genese. In: Konstanty Kalinowski hrsg.: Studien zur europäische Barock- und Rokokoskulptur. Poznan 1985, 213–214; vö. *Jerzy Kowalczyk*: Andrea Pozzo e il tardo Barocco in Polonia. In: Jan Ślaski szerk.: Barocco fra Italia e Polonia. Warszawa 1977, 111–129. *Petrová-Pleskotová* i. m. 1983, 113. Giuseppe Carlo Pedretti bolognai festő nevét hozta összefüggésbe az általa „Ismeretlen zempléni rokokó festő (Jan Woronieski?)”-ként is idézett mesterrel.

47 Legújabbban: *Medvecký* i. m. 1998, 84.

48 Vö. *Somorjay* i. m. 1988

49 Vö. a 8, 20. és 41. jegyzet adatait, az egri Farensonról (†1818): HMM 1. 322. (Mesterek adattára), némiképp helyesbítve *Jávor Anna* in: Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus, szerk. Szabolcsi Hedvig–Galavics Géza, Budapest 1980, 202. Mindazonáltal az eddig megismert egri források nem utalnak kettejük rokonságára.

50 Feltételesem a „terebesi mesternek” tulajdonított olajképek Szlovákiában: Szepsi, rk. tpl., Remete Szent Pál; Rudnok, Szent Anna-kápolna, Szent Norbert- és Jó Pásztor-kép (*Petrová-Pleskotová* i. m. 1983, 80); Szentkirály, kastélykápolna, Szent László; Zólyom, Vlastivedné múzeum, Szent István; Kassa, Východoslovenská galéria, Korniss Benedek leleszi püspök képzeletbeli portréja (*Medvecký* i. m. 1998, 84.)

Fényképek: Bán András; Galavics Géza, Hegede Béla, Makky György, MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Fototár; MNG Régi Magyar Gyűjtemény archívuma, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Fototár

FERENC LIEB, DER „MALER VON EDELÉNY“

Den Meister der Rokoko-Wandbilder der Schlösser Edelény und Monok im Komitat Borsod versucht die Forschung aufgrund von den Verträgen zweier, ansonsten unbekanntem Maler zu bestimmen, seitdem diese 1965 von Pál Voit veröffentlicht wurden. Eine neuerlich aufgedundene archivalische Angabe, die Erwähnung des 1769 nach Edelény verpflichteten Malers Franciscus Lieb in Lelesz, dem Standort des 1787 datierten, stilkri-

tisch bereits früher in diesen Kreis einbezogenen, späten (letzten?) Werkes des Meisters von Edelény, scheint dieses Dilemma zu entscheiden. Mehrere schriftliche Quellen und eine Reihe stilistisch zusammenhängender Wandbilder und Ölgemälde ergeben den Verlauf und die hauptsächlichsten Stationen der Laufbahn eines Wandmalers, der nun auch in seiner Persönlichkeit greifbar wird.

Das Schloß von Edelény wurde zwischen 1727 und 1730 im Auftrag des Johann Franz L'Huillier, einem General der österreichischen kaiserlichen Armee lothringischer Abstammung, damals Kommandant der Burg Eger/Erlau, errichtet. Der imposante zweigeschossige Bau mit zwei Ecktürmen und Cour d'honneur wurde vermutlich von Giovanni Battista Carlone, dem italienischen Architekten des Bischofs von Eger entworfen. In den 1760er Jahren ließen die damaligen Besitzer, die L'Huillier-Enkelin, Gräfin Ludmilla Forgách und ihr zweiter Gatte, István Eszterházy, innere Umgestaltungen vornehmen. Im Herbst 1765 schlossen sie einen Vertrag mit einem Maler von Eger, Johannes Woronieski, zur Ausmalung von fünf Gemächern mit den erwünschten Farben, für 15 Gulden je Zimmer. Dazu gibt es keine weiteren Angaben, und es läßt sich nicht feststellen, was er damals ausführte. Vier Jahre später übernahm Franciscus Lieb, ein bürgerlicher Maler aus Iglau, für je 30 rheinische Gulden die Ausmalung all jener Zimmer, die ihm von der Gräfin bestimmt werden sollten. Der Prunksaal des Schlosses hat Stuckdekoration aus der Zeit der Erbauung; die figürlichen Seccobilder in sechs Zimmern des Ostflügels sind Arbeiten Liebs aus 1769/70 (die in einem einzigen Zimmer erhaltene, rein ornamentale Ausmalung im Westflügel wird von der Begutachtung der Restauratoren auf eine etwas spätere Zeit datiert). Die Ikonographie der Wand- und Deckengemälde von mannigfaltiger Thematik ist ein verminderter Niederschlag der großen barocken Apotheosen, untermischt mit idyllischen Genrebildern der Bewohner des Schlosses und flächenhaften farbigen Ornamenten. Die in gemalten Balkons verewigten Galanterieszenen, Schaukeln, Allegorien der vier Jahreszeiten, der vier Elemente, anderswo der vier Erdteile sowie des guten Regiments, die naiven Figuren von Jupiter, Amor und Hermes werden von kleinformatigen Schlachten- und Jagdbildern, Monatsbildern, mythologischen Szenen und Emblemen mit Devisen begleitet. Der Maler hat einen originellen Stil: Seine modisch gekleideten Schöpfungen, meist in Perücken, sind von aquarellhaft weichen Formen, umfangreichen, farbigen Draperien, pausbäckigen, mit bläulichen Schatten modellierten Gesichtern und affektierten Gesten gekennzeichnet. Die Raumverhältnisse sind selbst bei den Scheinarchitekturen mit Balustrade unsicher, die Decken sind durch unregelmäßige, rosafarbene, grüne und gelbe Felder in weißen, verschnörkelten Rahmen, mit vergoldeter Gitterornamentik, anderswo durch den gemalten Himmel mit Wolken, Blumengirlanden, die Wände hingegen mit Tapetenartigen Rosenmuster dekoriert. Diese Ausmalung erreichte wenn auch keine wirkliche Raumillusion, so doch die frohe, bildliche Vielfältigkeit des Schloßlebens – oder von dessen erwünschten Vorbildern –, so erweist sie sich als beinahe das letzte (und in Wirklichkeit das billigste) Zeugnis von der einstigen Pracht.

Aufgrund persönlicher Stilmerkmale, der Ähnlichkeit des Themas und der Dekoration wird in der Literatur die Ausmalung des Prunksaals und der Kapelle des Schlosses Andrassy in Monok aus 1770/71 (datiert durch das Chronostichon des Oratoriums) seit langem demselben Meister zugeschrieben. Hier erscheinen die bevorzugten Themen des Malers, und auch des Auftraggebers, die Bewohner des Schlosses beim Hofieren, Musizieren, Bechern, Pfeiferauchen sowie die genrehaften Allegorien der vier Erdteile, der vier Elemente und die Personen einer Apotheose vor einem zum Himmel geöffneten „Oculus“ – dank der Perspektive beinahe mit monumentaler Eleganz. Die Ausmalung der Kapelle reicht an die besten Schöpfungen der süddeutschen sakralen Freskenmalerei des Rokoko heran: Die visionäre Szene der Auferstehung Christi in der warmen Farbenharmonie von Ockertönen, vor einer Landschaft mit weitem Panorama, mit bewegten Nebenfiguren, im Mittelpunkt mit der weiß leuchtenden Figur eines großen Engels, der den offenen Sarkophag hütet. An der Wand hängt ein Bild des heiligen Johann von Nepomuk, offenbar ebenfalls ein Werk Liebs, das die Reihe seiner – bisher erkannten – Ölbilder eröffnet.

Die beiden Seitenaltarbilder der römisch-katholischen Pfarrkirche in Abasár, Komitat Heves, eine Patrona Hungariae mit Stifterfigur, mit der vermutlichen Datierung 1769, und ihr Gegenstück, eine Erziehung des Kindes Maria, wiederholt die weichlichen Figuren Liebs und seine Dekorationen mit Blumen

und Vasen. Im winzigen Bild der heiligen Anna der Ungarischen Nationalgalerie erkannte Anna Petrová-Pleskotová ein Werk des „Meisters von Terebes“ (siehe weiter unten), wodurch sie meine Augen auf seine Ölbilder öffnete. Dokumente bewahren auch seine spätere Tätigkeit: Nach Zeugnis der Historia Domus der Minoriten von Miskolc schloß der Rektor im Herbst 1772 „cum pictori Edelényense“ einen Vertrag bezüglich der Ausmalung des Refektoriums des neu errichteten Ordenshauses und eines Bildes des Letzten Abendmahls, insgesamt für 100 Gulden. Diese Werke haben sich nicht erhalten, aber eine Angabe aus der Stadt Miskolc über den Maler Ferenc Lieb aus 1778 bekräftigt die Identität seiner Person. Bei den Minoriten wird derselbe Maler später als Meister von Diósgyőr genannt – er führte nämlich seine Arbeiten mit Unterbrechungen bis 1776 weiter. An einem Stück der nach der Aufhebung zerstreuten Ausstattung der Pauliner von Diósgyőr, am runden Mittelbild eines kleinformatigen Sterns von Bethlehem (Die Anbetung der Heiligen Drei Könige, Köröm, Pfarrkirche), lassen sich die Typen, die Manieren und die Handschrift des Meisters von Edelény erkennen und eigenartigerweise auch mit den Erdteile-Figuren der Schlösser in Beziehung setzen. Dieses geringe Beweisstück zeigt bereits die Beziehungen Liebs zu den Paulinern an: Unter den erhaltenen Gemälden des nahegelegenen Klosters Sajólad kann ihm ein Nebenaltbild mit dem heiligen Paulus dem Eremiten zugeeignet werden, und zwar aufgrund seines späteren Werkes in Töketerebes, das seit der Zuschreibung von Klára Garas aus dem Jahr 1955 als eine Arbeit des Meisters von Edelény gilt.

Die gotische Pfarrkirche von Töketerebes (Trebisšov) im Komitat Zemplén haben die Pauliner nach ihrer wiederholten Vertreibung im Jahr 1652 wieder in Besitz genommen. Bis 1762 haben sie ihr barockes Kloster errichtet, sodann das Sternengewölbe der mittelalterlichen Kirche – laut Chronostichon am Triumphbogen – im Jahr 1777 durch Wandbilder im Rokokostil ausmalen lassen. In den 63 Feldern des Fresko-Secco werden im Chor Szenen aus dem Marienleben, und am Schiffsgewölbe Szenen aus der Legende des Ordensgründers, des heiligen Paulus des Eremiten, weiters aus der Geschichte des Ordens ungarischer Stiftung in epischer Breite vorgetragen. Die Paulinerthematik war wohl durch die Ordensgeschichte von Mathias Fuhrmann vorgegeben, für die einzelnen Kompositionen lieferten die Illustrationen von deren Wiener und Tyrnauer Ausgabe von 1732 bzw. 1735 die Vorlagen. Die tänzerischen Figuren Liebs, die Eremiten mit Wattedärmen, die Teufel, Löwen, die vielen Schlachtenbilder und einige ergänzende Genreszenen – ein Türke, der vom Wein kostet, Huldigung vor Maria Theresia – ergeben ein ziemlich bizarres, märchenhaftes Ensemble, zu dem noch das weniger heitere Ölgemälde der Heimsuchung vom einstigen Hochaltar gehört.

Das vielleicht eigenartigste Werk Liebs ist die Ausmalung der kalvinistischen Kirche in Taktabáj von 1782–84, die im Auftrag von Sámuel Patay entstand. An den Wänden verherrlichen schöne gereimte ungarische Inschriften den Herrgott, den König und den Patronats Herrn, der über dem Triumphbogen durch das „Bildnis“ seines Barockschlosses vertreten ist. Die Ähnlichkeit der rein ornamentalen Dekoration mit den Ornamenten der Säle in Edelény ist bereits früher aufgefallen, und eine Angabe aus 1780, wonach Lieb auf dem Familiensitz der Erzsébet Patay (von Báj, verheiratet mit Mihály Beleznay) Vergoldungsarbeiten übernahm, scheint den Zusammenhang herzustellen. Nach der freundlichen Mitteilung von Géza Galavics waren auch im Schloß selbst Wandbilder mit Verszeilen, die zusammen mit der Signatur Liebs durch das Familiengedächtnis überliefert wurden.

Das Deckengemälde der Sakristei der Probsteikirche der Prämonstratenser in Lelesz (Leles) zeigte die Messe des heiligen Norbert von Xanten, mit der Jahreszahl 1787 (1982 leider abgebrannt). Bei der ersten Veröffentlichung dieses Bildes im Jahr 1971 hat es Anna Petrová-Pleskotová dem Maler der Pauliner von Terebes zugeschrieben, aber auch das Nebenaltbild des heiligen Johann von Nepomuk mit der Jahreszahl 1783 ist die – ungeschicktere – Arbeit derselben Hand. Der Maler verbrachte also eine längere Zeit in Lelesz, nach anderen Angaben hat er

sich dort auch niedergelassen, denn 1788, bei der Auflösung des Ordens wurde der Mietsvertrag des „Franciscus Lieb pictor Lelesiensis“ für ein Haus, das zuvor den Prämonstratensern gehörte, für zwei Jahre verlängert.

Wie sein Geburtsdatum, so ist auch Ort und Datum seines Todes unbekannt. Die „französisch“ gefärbte Rokokomalerei des „Meisters von Edelény“, die die Wiener akademische Schulung und somit auch deren Bindungen entbehrte, wurde bislang – unter dem Vorwand des Namens von Woronieski – gern mit den Arbeiten polnischer Maler, vor allem des Károly Volucki in Zusammenhang gebracht. Lieb kam aus Iglau nach Ungarn, sein Vorleben ist unbekannt. Da die Zips damals noch unter polnischer Oberhoheit stand, konnte ihm dieser Künstlerkreis nicht fremd gewesen sein, vielleicht auch die monumental-abstrakten Rokokofresken der galizischen Barockkirchen nicht. Seine unmittelbaren Maler-Vorgänger waren in Leutschau Johann Reich

und Andreas Trtina, die in der Rocaille-Ornamentik geradezu schwelgten. Die Themen der figürlichen Malerei Liebs dürften von den Ansprüchen seiner Auftraggeber bestimmt worden sein, die er mit Hilfe seines abwechslungsreichen Vorlagenrepertoires zu ansprechenden Bildern gestaltete; er schöpfte aus Wiener, bzw. Augsburger Grafiken, Kalendern und Emblembüchern, und sogar von Maulbertsch. Er durchwanderte und durchmalte die Weingegend von Hegyalja, die Motive der Weinlese, des Weins und der Weinpresse sind die Verbindungsglieder zwischen den Stationen seines locker zusammenhängenden Lebenswerkes. Künftige Forschungen könnten noch dieses Lebenswerk durch weitere Werke bereichern, und dabei dürfte es sich auch herausstellen, ob wirklich die Malerei der eigentliche Broterwerb des Weinbauern und Malers Ferenc Lieb, einer der originellsten Persönlichkeiten des Rokokos in Ungarn war.